E-kursuse "Ersa keel I" materjalid

Aine maht 3 EAP

Niina Aasmäe
Tartu Ülikool
2012

Ersa keel I

Ersa keele e-õppe kursus

Autor: Niina Aasmäe
Haridustehnoloog: Marju Piir

SAATEKS

Käesoleva e-õppe kursuse „Ersa keel I“ eesmärgiks on esitada ülevaade ersa kirjakeele struktuurist; kursus pakub ka õppemetoodilist materjali, mis aitab õppijal omandada oskusi lihtsamate tekstide lugemiseks ning suhtluskeele arendamiseks. Grammatika ja muu õppemetoodilise materjali esitamisel on silmas peetud ersa ja eesti keeles leiduvaid ühiseid jooni ja eripära.

Kursus koosneb kümnest õppetükist, millele eelneb ülevaade hääldamisest ja sõnaehitusest. Igas õppetükis tutvustatakse grammatikareegleid ja näidatakse ka nende kasutamist kõnes. Inimese eluloo, perekonna, argielu, ajaviite ja reisimise teemalised näidistekstid tutvustavad ersa rahva minevikku ja tänapäeva. Grammatikareeglitele ja tekstidele järgnevad harjutused, mille abil saab õppija korrata grammatika ja tekstide osas tutvustatud keelendeid ning arendada vestlust eespool mainitud teemadel. Iga õppetüki lõpus on loetelu kasutatud sõnavarast. Ersa–eesti ja eesti–ersa sõnastikud sisaldavad täiendatud sõnavara, mida saab õppija kasutada iseseisval lugemisel. Kursus on varustatud audiomaterjalidega ja viidetega internetis olevatele foto- ja videomaterjalidele.

Õppematerjal on esitatud ladina tähestikus (soome-ugri transkriptsioonis). Selline lahendus aitab hõlpsamini välja tuua eesti ja ersa keeles leiduvaid ühiseid jooni sõna struktuuri tasandil. Lisaosas on pööratud tähelepanu kirillitsa kasutamisele ersa kirjakeeles ja iseseisvaks lugemiseks on ersa kirjakeeles kirjutatud tekstid.

Kursus on mõeldud eeskätt eesti ja teiste soome-ugri keelte õppijatele. See sobib läbimiseks nii õppejõu juhendamisel peetava kursusena kui ka iseseisva e-õppe programmina. Ülesannete ja harjutuste iseseisval sooritamisel võib õppija kasutada enesekontrolliks lisas olevaid vastuseid.

Antud kursus põhineb käesoleval aastal ilmunud ersa keele õpikul (vaata: Niina Aasmäe „Kortatano erźaks. Räägime ersa keelt.“ – Tartu Ülikooli Paul Ariste soome-ugri põlisrahvaste keskuse üllitised 5, Tartu 2012), mille loomisele aitasid kaasa paljud üliõpilased, kes erinevatel aegadel on osalenud ersa keele kursustel, ja kolleegid, kellelt on saadud abi raamatu kirjutamisel või selle kujundamisel.

Kursus „Ersa keel I“ on loodud Tartu Ülikooli e-õppe Arenduskeskuses ESF kõrghariduse e-õppe programmi BeSt raames.

Autor

Sissejuhatus

Mordva (ersa ja mokša) keeled moodustavad ühe uurali keelte rühma, mis kuulub asuala poolest volga keelte hulka. Uurali keelepuu kohta vaata:

http://www.fennougria.ee/index.php?id=10553;

http://www.fennougria.ee/

Termin „mordva“ on tõenäoliselt tekkinud teiste keelte mõjul – ersalaste ja mokšalaste endi keelte sõnavaras selline sõna puudub. Mordva vabariigis (moodustatud 1930ndatel aastatel), mis asub Venemaa territooriumil, elavad ersalased idapoolses ja mokšad läänepoolses osas. Mordva vabariigi kohta vaata järgnevad viited. Allikad näitavad, et Mordva vabariigis elab vaid üks kolmandik kogu ersalaste ja mokšalaste koguarvust. Suurem osa elab väljaspoolt vabariigi territooriumi, teistes Venemaa piirkondades ja mujal. Suure hajuvuse ja teiste faktorite mõjul vähenevad kahel rahvusrühmal võimalused säilitada oma keel ja kultuur. Arvuliselt moodustavad nad praegu siiski ühe kõige suurematest soome-ugri rahvusrühmadest (Vene Föderatsioonis aastal 2010 elas 744,237 mordvalast; ersalaste ja mokšalste arvu kohta andmed puuduvad).

http://www.erm.ee/et/Avasta/Soome-ugri-rahvakultuur/Mordvalased

http://et.wikipedia.org/wiki/Mordva

http://www.e-mordovia.ru/

http://en.wikipedia.org/wiki/Mordovia

http://en.wikipedia.org/wiki/Mordvins

Mordva vabariigi pealinn on Saransk (asutatud 1641. aastal) – kiiresti arenev linn, mille võlu on kajastatud järgmises videolõigus:

http://www.youtube.com/watch?v=MfQeLdSr_mA&feature=related

Iseloomustades lühidalt ersa (ka mokša) keelt võib öelda, et nad on tüüpilised uurali keeled, millele on omane sufiksite ja käände- ning pöördelõppude rikkalik süsteem. Kirjakeele loomine (kirillitsa alusel) toimus 1920-1930. aastatel.

Kursuse materjalides on illustreeritud ersalaste kultuuri erinevaid aspekte.

Ülevaade hääldamisest ja fonoloogiast

Häälikud
Vokaalharmoonia ja palatalisatsioon
Liht- ja liitkonsonantide jaotus sõnas
Häälikute vastastikune mõju
Assimilatsioon palataalsuse tunnuse järgi
Assimilatsioon helilisuse tunnuse järgi
Vokaalikadu
Vokaali lisamine
Rõhk
SÕNAVARA

Häälikud

Eesti keelega võrreldes on ersa kirjakeeles vokaalide arv väiksem (5) ja konsonantide arv suurem (28). Diftongid ja kaksikkonsonandid ersa keeles puuduvad ning vokaalide ja konsonantide pikkus ei ole sõnatähenduse jaoks määrav. Seevastu on tähtsal kohal konsonantide vastandus palataalsuse ja helilisuse tunnuse järgi.

Vokaalide esindatus allub sõna piirides vokaalharmooniale (kas ees- või tagavokaalide eelistuse reeglile), millele avaldab mõju konsonantide palataalsus (palataliseeritud konsonandile järgneb tagasilbis eesvokaal vaatamata tagavokaalide esinemisele eelnevas silbis).

Vokaalid

Ersa kirjakeeles on kaks eesvokaali – *i, e*, kaks tagavokaali – *u, o* ja vokaal *a*, mida peetakse nii kesk-, kui ka tagavokaaliks. Vokaalide kasutamine, eriti järgsilpides, on murdeti erinev. Mitmel murdealal esinevad eesvokaal *ä* ja redutseeritud vokaal *ə*.

i		*u*
e	*(ə)*	*o*
(ä)		*a*

Konsonantide *v, j* väljajätmisel kõnes võib kõrvuti olla kaks vokaali, nt. *ko(v)ol* ‘pilv’, *sa(j)ems* ‘võtma’. Esimeses silbis esinevad kõik vokaalid. Kirjakeeles on järgsilpides piiratud kõrgete vokaalide (*i, u*) kasutamine. Vokaal *u* esineb erandina järgsilpides sellistes sõnades nagu *narmuń / narmoń* ‘lind’, *salmuks* ‘nõel’. Vokaal *i* esineb sufiksites, liit- ja laensõnades, näiteks:

- tegusõna isikulõpuna: ***jaki, jakiń, jakiĺiń*** (*jakams* ‘käima’);
- nimisõnade deminutiivi tunnuse (*-ńe/-ne*) ees: ***parińe*** (*paro* ‘hea’ + *-ńe*), ***viškińe*** (*viška* ‘väike’ + *-ńe*);
- liitsõnades: ***kudikeĺks*** ‘esik’ (*kudo* ‘kodu, maja’ + *ikeĺks* ‘eesosa’);

laenudes: ***karťina*** ‘pilt’, ***magaźin*** ‘kauplus’.

Konsonandid

Konsonantidel on ersa keeles kaks olulist tunnust – helilisus ja palataalsus, mille abil eristatakse sõnade semantilist või morfoloogilist tähendust. Osa konsonantidest moodustavad vastanduspaare nii helilisuse kui ka palataalsuse tunnuste järgi (*t-t, d-d, t-d, t-ď, s-ś, z-ź, s-z, ś-ź*), näiteks: ***soks*** ‘suusk’ – ***śokś*** ‘sügis’, ***pize*** ‘pesa’ – ***piźe*** ‘sajab vihma’, ***kise*** ‘jaoks’ – ***kize*** ‘suvi’, ***lovoś*** ‘(see) lumi’ – ***lovoź***

‘loetud’. Teised konsonandid moodustavad vastanduspaare kas palataalsuse tunnuse järgi: *c-ć, l-ĺ, r-ŕ, n-ń* või helilisuse tunnuse järgi: *p-b, k-g, š-ž, f-v*. Konsonandid *m, č, j, h* on ilma paarita.

klusiilid	*p b*		*t d*			*k g*
			t́ d́			
afrikaadid			*c*	*č*		
			ć			
frikatiivid		*f v*	*s z*			*h*
			ś ź	*š ž*		
vibrandid			*r*			
			ŕ			
lateraalid			*l*			
			ĺ			
Nasaalid	*m*		*n*			*(ŋ)*
			ń			
poolvokaal					*j*	

Suurema osa konsonantidest moodustavad dentaalalveolaarsed *t, t́, d, d́, c, ć, s, ś, z, ź, r, ŕ, l, ĺ, n, ń*. Ülejäänud konsonantidest on: postalveolaarsed *č, š, ž*; palataalne *j*; velaarsed *k, g, h*, murdeti ka *ŋ* ning labiaalsed *p, b, m* ja labiodentaalsed *f, v*.

Helilised klusiilid *b, d, g* esinevad sõna algul vaid laenudes. Konsonandid *f* ja *h* esinevad ainult laenudes ja sedagi mitte alati, näiteks vene фуфайка > *kufajka* ‘puhvaika’, хорошо > *karašo* ‘hästi’. Labiodentaalne konsonant *v* muutub, eriti *o* järel, labiaalseks konsonandiks või (pool)vokaaliks (*w, u*), nt. *lov /-w /-u* ‘lumi’. Mõnedes murretes esineb nasaalne konsonant *ŋ*: *kov* / *koŋ* ‘kuu’.

- *Hääldamine (0-1a,b,c)*

a) Vokaalid

i	***miń*** ‘meie’, ***tiń*** ‘teie’
e	***śe*** ‘see (seal)’, ***seń*** ‘sinine’
i – e	***kije*** ‘kes’, ***kize*** ‘suvi’
u	***kuz*** ‘kuusk’, ***sur*** ‘sõrm’
o	***mon*** ‘mina’, ***ton*** ‘sina’
u – o	***kudo*** ‘kodu, maja’, ***tumo*** ‘tamm’
a	***ava*** ‘naine, ema’, ***pŕa*** ‘pea’
i – a	***iśt́a*** ‘nii, nõnda’, ***viška*** ‘väike’
e – a	***t́et́a*** ‘isa’, ***vet́ams*** ‘vedama’
u – a	***umaŕ*** ‘õun’, ***uŕva*** ‘minia’
o – a	***lomań*** ‘inimene’, ***jovtams*** ‘ütlema’

b) Konsonandid

p b *t d* *t́ d́* *k g*	*s z* *ś ź* *f v (w)* *h*	*c ć* *č* *š ž*	*r ŕ* *l ĺ* *n ń* *m* *j*

c) Hääldage sõnu, pöörates tähelepanu konsonantidele:

palataliseeritud – palataliseerimata:

kal ‘kala’ – ***kaĺ*** ‘paju’
śeske ‘kohe’ – ***śeśke*** ‘sääsk’
mon ‘mina’ – ***moń*** ‘minu’
stams ‘õmblema’ – ***śt́ams*** ‘tõusma’
pize ‘pesa’ – ***piźe*** ‘sajab vihma’
seń ‘sinine’ – ***śeń*** ‘seda’
praś ‘kukkus’ – ***pŕas*** ‘pähe’

heliline – helitu:

kize ‘suvi’ – ***kise*** ‘jaoks’
koda ‘kuidas’ – ***kota*** ‘king’
užo ‘oota’ – ***ušo*** ‘välisruum, õhk’
t́eze ‘siia’ – ***t́ese*** ‘siin’
ved́ ‘vesi’ – ***vet́*** ‘öösel’
saź ‘tulles’ – ***saś*** ‘tuli’
lovoź ‘loetud’ – ***lovoś*** ‘(see) lumi’

frikatiivid ja afrikaadid:

či ‘päev’, ***čize*** ‘päev, *omastav deklinatsioon*’
kši ‘leib’, ***kšńi*** ‘raud’, ***ušo*** ‘välisruum, õhk’
užo ‘oota’, ***ožo*** ‘kollane’, ***inže*** ‘külaline’, ***piže*** ‘roheline’
kize ‘suvi’, ***vaz*** ‘vasikas’, ***pize*** ‘pesa’, ***kuz*** ‘kuusk’

Vokaalharmoonia ja palatalisatsioon

Vokaalharmoonia avaldub ersa keeles järgmiselt: lihtsõna silpides esinevad kas ainult eesvokaalid (*i, e*), nt.: ***pizesenze*** ‘tema pesas’, või tagavokaalid (*u, o*), nt.: ***kudosonzo*** ‘tema kodus’; *a* võib esineda nii ees- kui ka tagavokaali sisaldava silbi järel, nt.: ***piŕeva*** ‘läbi aia’, ***modava*** ‘läbi maa’. Vokaalharmooniale avaldab mõju konsonantide palataalsus. Kui sõna sees esineb palataliseeritud konsonant, võib eessilbis esinevale tagavokaalile järgneda järgsilbis eesvokaal, nt.: ***muśkems*** ‘pesu pesema’.

Vokaalharmoonia toimib ka tüvele järgnevates liidetes, kus sõna tüvevokaalist olenevalt esineb kas ees- või tagavokaal. Seetõttu võivad liited esineda kahes variandis, üks neist sisaldab eesvokaali, teine tagavokaali. Näidetena võib tuua kohakäänete tunnuseid *-so/-se* (inessiiv), *-sto/-ste* (elatiiv): ***kudoso, -sto*** ‘kodus, -st’; ***piŕese, -ste*** ‘aias, -st’ ja omastava käändtüübi tunnust *-(n)zo/-(n)ze*, nt.: ***kudosonzo*** ‘tema kodus’, ***pizesenze*** ‘tema pesas’.Vokaali *a* sisaldavatel liidetel variante ei ole.

- *Hääldamine (0-2)*

piŕese, -ste ‘aias, -st’, ***pizesenze*** ‘tema pesas’

kudoso, -sto ‘kodus, -st’, ***kudosonzo*** ‘tema kodus’

piŕeva ‘läbi aia’, ***modava*** ‘läbi maa’

muśkems ‘pesu pesema’, ***ašt́ems*** ‘olema (paigal)’

Liht- ja liitkonsonantide jaotus sõnas

Tavaliselt võib soome-ugri keeltes sõna alguses olla üksikkonsonant. Kahest või enamast konsonandist koosnevaid liitkonsonante leidub sõna algul peamiselt laenudes ja helijäljenduslikes sõnades (näiteks eesti keeles: plika, kräunuma; ersa keeles: ***pŕaka*** 'pirukas', ***kravtoms*** 'eemale ajama').

Liitkonsonandid sõna alguses on ersa keeles tekkinud vokaalikao tõttu, nt. ***pŕa, piŕa*** 'pea', ***kstij, kistij*** 'maasikas'. Sellised sõnad esinevad enamasti kahes variandis. Vokaali sisaldav vorm võib säilida arhaismina või murdesõnana. Vanadel laensõnadel (nt.: ***kši*** 'leib', ***kšńi*** 'raud', ***ksnav*** 'hernes') vokaali sisaldav variant enamasti puudub.

Sõnatüves ilmneb avatud silbi (konsonant + vokaal) tendents (nt. ***kudo*** 'kodu, maja', ***veĺe*** 'küla'). Ajaloolise vokaalikao tagajärjel esineb ersa keeles konsonandiga lõppevaid sõnu, nt.: ***kal*** 'kala', ***kuz*** 'kuusk'. Tuletussufiksite ja morfoloogiliste tunnuste lisandumisel ning vokaalikao tulemusena tekivad sõna sees ja lõpus konsonantühendid (näiteks: ***morams – morśekšńems*** 'laulma'), mis raskendavad selliste sõnade silbitamist. Silpide arv võib sõnas olla võrdlemisi suur tänu sellele, et tüvele lisandub tuletussufikseid ja morfoloogilisi tunnuseid, näiteks: ***morićatńeńtemestkak*** '(nende) lauljatetagi'. Samas on kahesilbiliste sõnade keskmine sagedus kõnes kõrgem kui pikematel sõnadel.

Kahe morfeemi liitmisel võib üks ja sama konsonant esineda kahekordselt, nt. ***lomańńeń*** (***lomań*** 'inimene' + *-ńeń*, datiivi tunnus), ***soksso*** (***soks*** 'suusk' + *-so*, inessiiv), kuid fonoloogilisi geminaate (nagu eesti keeles nt. pikk, samm) ersa keeles ei ole.

- *Hääldamine (0-3)*

pŕa, piŕa 'pea', ***pŕaka*** 'pirukas',

kravtoms 'eemale ajama',

kši 'leib', ***kšńi*** 'raud', ***morśekšńems*** 'laulma',

kstij, kistij 'maasikas', ***ksnav*** 'hernes', ***soksso*** 'suuskadel'

lomańńeń 'inimesele'

Häälikute vastastikune mõju

Assimilatsioon palataalsuse tunnuse järgi

Hääldamisel toimuvad häälikute vahel mitmesugused assimilatsiooninähtused. Ersa keeles realiseerub assimilatsioon suurel määral konsonantide palataalsuse ja helilisuse tunnuste järgi. Konsonantide palataliseerimist soodustab eesvokaali ja teise, palataliseeritud, konsonandi lähedus. Kõnes laieneb palataliseerumine ka nendele konsonantidele, mis ei moodusta ersa keele struktuuris vastanduspaari (*m, p, b, v, f, k, g*). Õppevahendis on selliste konsonantide palataliseerumine märgistamata (näiteks: ***pe*** 'ots', ***kije*** 'kes'). On võrdlemisi väike arv sõnu, milles eesvokaalid ei mõjuta palataliseerimata konsonante, näiteks: ***kize*** 'suvi', ***siveĺ*** 'liha', ***sepe*** 'sapp', ***si*** 'ta tuleb', ***tiń*** 'teie', ***siń*** 'nemad' jt.

Morfeemide piiril, näiteks sõna tüvele järgnevas morfeemis, oleneb palataliseeritud või palataliseerimata konsonantide kasutamine eelmises osas esinevatest segmentidest. Tagavokaalidele ja palataliseerimata konsonantidele järgneb palataliseerimata konsonant ning eesvokaalidele ja palataliseeritud konsonantidele palataliseeritud konsonant. Näiteid morfoloogiliste tunnuste variantidest:

- nimisõna mitmuse tunnus *-t/-ť*: ***tumo*** 'tamm' – ***tumot***, kuid ***umaŕ*** 'õun' – ***umaŕť***;
- tegusõna oleviku mitmuse 1. pööre tunnus *-tano/-ťano*: ***jarsatano*** 'sööme', kuid ***śimťano*** 'joome';
- nimisõna deminutiivsufiks *-ne/-ńe*: *tolne* 'tuuleke' – *kedńe* 'käeke'.

Samas on foneetilise assimilatsiooni toime palataalsuse tunnuse järgi morfeemidevahelistes segmentides piiratud. On morfeeme ainult palataliseeritud konsonantiga, näiteks:

- definiitsuse tunnus *-ś*: ***tejťeŕeś*** ‘see tüdruk’, ***tumoś*** ‘see tamm’;
- *-des* kesksõna tunnus *-ź*: ***moraź*** ‘lauldes’, ***tejeź*** ‘tehes’.

Konsonantide palataliseerumist eesvokaalide kõrval ei toimu näiteks illatiivi, inessiivi ja elatiivi tunnustes *-s, -se, -ste*: ***śeďejs, śeďejse, śeďejste*** (***śeďej*** ‘süda’).

- *Hääldamine (0-4)*

  tumo ‘tamm’ – ***tumot***

  umaŕ ‘õun’ – ***umaŕť*** ‘õunad’

  jarsatano ‘sööme’ – ***śimťano*** ‘joome’

  tolne ‘tuuleke’ – ***keďńe*** ‘käeke’

Assimilatsioon helilisuse tunnuse järgi

Lihtsõnades muutuvad helilised konsonandid *b, d, ď g, z, ź, ž* morfeemide piiril helituks, kui neile järgneb helitu konsonant, näiteks: mitmuse tunnus *-t/-ť*: ***vaz*** ‘vasikas’ – ***vazt*** (> *vast*), ***keď*** ‘käsi’ – ***keďť*** (> *keťť*) või oleviku mitmuse 1. pööre tunnus *-tano /-ťano*: ***sodoms*** ‘siduma’ – ***sodtano*** (> *sottano*). Liitsõnades toimub kahe sõna piiril progressiivne assimilatsioon – eelneva helilise konsonandi mõjul muutub järgnev helitu konsonant heliliseks, näiteks: ***surbŕa*** ‘sõrmeots’ (*sur* ‘sõrm’ + *pŕa* ‘pea’), ***kolmońgemeń*** (*kolmo* + *-ń* genitiiv + *kemeń*) ‘kolmkümmend’.

Assimilatsiooninähtuste hulka kuulub ka frikatiivide *s, ś* muutumine afrikaatideks *c* (*ts*), *ć* (*tś*) konsonantide *l, ĺ, n, ń, r, ŕ* järel, nt.: ***kals*** > *kalc* ’kalale’, ***jarsams*** > *jarcams* ‘sööma’.

- *Hääldamine (0-5)*

  vaz ‘vasikas’ – ***vazt*** (> *vast*)
  keď ‘käsi’ – ***keďť*** (> *keťť*)
  sodoms ‘siduma’ – ***sodtano*** (> *sottano*)

  surbŕa ‘sõrmeots’ (*sur* ‘sõrm’ + *pŕa* ‘pea’)
  kolmońgemeń (*kolmo* + *-ń* genitiiv + *kemeń*) ‘kolmkümmend’

  kals > *kalc* ’kalale’, ***jarsams*** > *jarcams* ‘sööma’

Vokaalikadu

Tunnuste või sufiksite lisandumisel sõna tüvele esineb morfeemidevahelise vokaali väljalangemine. Näiteks konsonandile järgnevatest *go-/ge-, ko-/ke-, do-/ďe-, to-/ťe-, mo-/me-* ühenditest (nt.: *pando* ‘mägi’, *śeĺme* ‘silm’) langeb vokaal välja järgmiste tunnuste ees:

- nimisõna mitmuse tunnus *-t/-ť* nt.: ***pando*** ‘mägi’ – ***pandt***, ***śeĺme*** ‘silm’ – ***śeĺmť*** (> *śeĺťť*);
- sisekohakäänete lõpud *-s, -so/-se, -sto/-ste*, nt.: ***śeĺme, śeĺms, śeĺmse,śeĺmste***;
- tegusõna käskiva kõneviisi tunnus *-t/-ť*, nt.: ***maksoms*** ‘andma, maksma’ – ***makst***; ka: ***sajems*** ‘võtma’ – ***sajť***;
- mineviku 3. pöörde tunnus *-ś*, nt.: ***śormadoms*** ‘kirjutama’ – ***śormadś***.

Vokaalide kadu esineb ka liitsõnades, kui vokaaliga algav sõna liitub vokaaliga lõppeva sõnaga: ***kudazor*** (< *kudo* ‘maja, kodu’ + *azor* ‘omanik’) ‘peremees’; ***uŕva*** (< *uŕe* ‘ori’ + *ava* ‘naine’) ‘minia’.

- *Hääldamine (0-6)*

pando ‘mägi’ – ***pandt***

śeĺme ‘silm’ – ***śeĺmḿ*** (> *śeĺt́*) ***śeĺms, śeĺmse, śeĺmste***

maksoms ‘andma, maksma’ – ***makst***

śormadoms ‘kirjutama’ – ***śormadś***

kudazor (< *kudo* ‘maja, kodu’ + *azor* ‘omanik’

uŕva (< *uŕe* ‘ori’ + *ava* ‘naine’) ‘minia’

Vokaali lisamine

Morfeemide piiril võib kahe konsonandi vahele lisanduda vokaal, mis aitab eristada sõnade ning sõnavormide tähendust, näiteks:

- ***ked́*** ‘käsi’: ***ked́eť*** (*ked́-e-ť*) ‘sinu käsi/käed’, omastav deklinatsioon; kuid: ***ked́t́*** (*ked́-t́*) ‘käed’, määramata deklinatsioon;
- ***kal*** ‘kala’: ***kaloś*** (*kal-o-ś*) ‘kala, määratud deklinatsioon’; kuid ***paloms*** ‘põlema’: ***palś*** (*pal-ś*) ‘põles’, mineviku ainsuse 3. pöörde vorm.

Sõnade piiril võib kahe *a* hääliku vahele tekkida konsonant *j*, näiteks: *a ašťems* > ***/ajašťems/*** ‘mitte olla, seista (paigal)’.

ked́ ‘käsi’ – ***ked́eť*** (*ked́-e-ť*) ‘sinu käsi/käed’ – ***ked́t́*** (*ked́-t́*) ‘käed’
kal ‘kala’ – ***kaloś*** (*kal-o-ś*) ‘kala, määratud deklinatsioon’
paloms ‘põlema’ – ***palś*** (*pal-ś*)

Rõhk

Ersa kõnes on rõhu akustilised omadused võrdlemisi nõrgalt väljendatud ja rõhuliste silpide koht võib sõnas vahelduda. Mitmesilbilistes sõnades tekib kaasrõhk. Tavaliselt osutuvad rõhulisteks paaritud silbid nagu eesti keeleski. Näiteks sõna ***śed́ejsenze*** ‘tema südames’ hääldamisel asetatakse rõhk esimesele ja kolmandale silbile. Lause sees võib rõhk nihkuda (fraasi või lause rütmi mõjul) sõna teisele silbile ja kaasrõhk järgnevale paarissilbile. Kui sõnale eelneb näiteks ühesilbiline rõhutatud hüüdsõna, kandub järgmises sõnas rõhk üle teisele (ja neljandale) silbile: ***vaj, śed́ejsenze*** ‘oh, ta südames’.

Rõhu koha vaheldus ei ole fonoloogiliselt tähenduslik, s.t. ta ei too kaasa sõna tähenduse muutumist. Tendents asetada rõhk sõna esimesele silbile (või paaritutele silpidele mitmesilbilistes sõnades) väljendub ilmekalt laensõnades. Vene laenudes, näiteks: *vedra* < vene ведро ‘ämber’, *turba* < vene трубá ‘korsten’, on rõhk esimesel silbil, kuigi vene keeles on ta teisel silbil. Rõhutus silbis vokaalide omadused oluliselt ei muutu, ehk reduktsiooni ei toimu. Murdeti esineb ka vokaalide redutseerimine rõhutus silbis.

- *Hääldamine (0-7)*

śed́ejsenze ‘tema südames’

vaj, śed́ejsenze ‘oh, ta südames’

SÕNAVARA *Valks*

a	ei, mitte	*paro, -ińe*	hea, -ke
ašťems	olema (paigal)	*pe*	ots
ava	naine, ema	*peĺks*	osa
či	päev	*piŕe*	aed
erźa	ersa(lane)	*pize*	pesa
ikeĺks	eesosa	*piźe*	sajab vihma
inže	külaline	*piže*	roheline
jakams	käima	*pŕa, piŕa*	pea
jarsams	sööma	*pŕaka*	pirukas
jovtams	ütlema	*prams*	kukkuma
jur	juur	*sajems*	võtma
kal	kala	*sams*	tulema
keď	käsi	*salmuks*	nõel
keĺ	keel	*sepe*	sapp
kije	kes	*siń*	nemad
kise	jaoks	*siŕe*	vana
kize	suvi	*siveĺ*	liha
koda	kuidas	*sodoms*	siduma
kolmońgemeń	kolmkümmend	*soks*	suusk
kota	king	*stams*	õmblema
kov	kuu	*sur*	sõrm
kovol	pilv	*surbŕa*	sõrmeots
kravtoms	eemale ajama	*śeď ej*	süda
ksnav	hernes	*śeĺme*	silm
kstij, kistij	maasikas	*śeske*	kohe
kši	leib	*śeśke*	sääsk
kšńi	raud	*śimems*	jooma
kudazor	peremees	*śokś*	sügis
kudikeĺks	esik	*śormadoms*	kirjutama
kudo	kodu, maja	*śťams*	tõusma
kuz	kuusk	*tiń*	teie
lomań	inimene	*tol*	tuli
lov	lumi	*tumo*	tamm
lovo/ms,-ź	lugema, -des	*ťejems*	tegema
magaźin	kauplus	*ťejťeŕ*	tüdruk, tütar
maksoms	andma	*umaŕ*	õun
mijems	müüma	*uŕe*	ori
moda	maa, muld	*uŕva*	minia
mon	mina	*ušo*	õhk, välisruum
moń	minu oma	*užo*	oota, *hüüdsõna*
morams	laulma	*vajams*	vajuma, uppuma
morśekšńems	laulma, *korduv*	*vaj*	oi, oh
muśkems	pesu pesema	*vaz*	vasikas
narmuń/-o-	lind	*ve*	öö
ožo	kollane	*veť*	öösel
paloms	põlema	*veĺe*	küla
pando	mägi, küngas	*viškińe*	Väike

Ülevaade sõnavarast ja sõnaehitusest

Sõnavarast
Sõnaehitus
Sõnamoodustusviisid
SÕNAVARA

Sõnavarast

Ersa keelt õppides leiab lugeja palju sarnasusi eesti ja ersa keele vahel. Mõlemas on säilinud suur osa soome-ugri keelte ühisest sõnavarast. Ühiseid jooni on fonoloogia, morfoloogia ja süntaksi aspektides. Samas on nii ersa kui eesti keeles ka iseseisvalt arenenud sõnavara ja erineva päritoluga laene. Ersa keeles esineb näiteks iidseid indo-euroopa laene (***kši*** 'leib', ***kšńi*** 'raud', ***paz*** 'jumal', ***tarvaz*** 'sirp'), kuid võrdlemisi vähe on laenude allikaks olnud eesti keelt oluliselt mõjutanud romaani-germaani keeled. Rohkelt on türgi laene (nt. ***jarmak*** 'raha', ***alaša*** 'hobune') ja eriti palju on eri aegadest pärinevaid vene laene (nt. ***vedra*** 'ämber', ***koĺća*** 'rõngas'**,** ***śeŕada*** 'kolmapäev', ***kapsta*** 'kapsas').

Ersa-vene kakskeelsuse kiire levimise tõttu ersalaste seas XX sajandi teisel poolel hakkasid ersa keeles ilmnema koodivahetusnähtused – omakeelse sõnavara ja morfoloogiliste vormide ning lauseehituse asendamine venekeelsetega. Nüüdisajal on alustatud oma keele struktuuri taastamist kõigepealt kirjakeeles. Paljud autorid taaskasutavad ununenud sõnavara ja loovad uut terminoloogiat.

Alljärgnevas osas on toodud näiteid soome-ugri päritoluga sõnavarast. Nagu näidetest võib järeldada, on mõned ersa ja eesti ühised sõnad foneetiliselt üsna sarnased.

Harjutus. Tutvuge tabelis toodud soome-ugri ühissõnavara näidetega ja leidke vasted järgmistele ersa sõnadele:

kolmo, śeĺme, ńiĺe, veťe, san, śeďej, kemeń, śišem, ej, moĺems, kavkso, kal, koto.

Eesti	Soome	Ersa	Mari
süda, südam-	*sydän, sydäm-*		*šüm*
soon	*suoni*		*šön*
minna, min-	*mennä, men-*		*mije-*
kala	*kala*		*kol*
jää	*jää*		*ij*
silm	*silmä*		*šinča*
neli	*neljä*		*nələt*
kolm	*kolme*		*kumət*
viis	*viisi*		*wizət*
kuus	*kuusi*		*kuδət*
seitse	*seitsemän*		*šəmət*
kaheksa	*kahdeksan*		*kandaš(e)*
kümne	*kymmenen*		*lu*

Harjutus: Pöörake tähelepanu (1) vokaalide pikkusele, (2) silpide arvule ersa ja eesti ühissõnavaras:

(1) lühike vokaal ersa keeles – pikk vokaal eesti keeles:

ej	jää	*nal*	nool
jur	juur	*peĺ*	pool
keĺ	keel	*sal*	sool

keńeŕe	küünar	*san*	soon
kenže	küüs	*soks*	suusk
koto	kuus	*ťe, śe*	see, too
kov	kuu	*veťe*	viis
kuz	kuusk	*ve*	öö

(2) erinev silpide arv ersa ja eesti sõnades:
a)

kolmo	kolm	*śeĺge*	sülg
koso	kus	*sepe*	sapp
koto	kuus	*śulmo*	sõlm
ĺepe	lepp	*śuro*	sarv
makso	maks	*ťeĺe*	talv
meźe	mis	*ťešťe*	täht
ovto	ott	*tumo*	tamm
śejeĺ	siil	*uroz*	orb

b)

kal	kala	*seń*	sinine
keď	käsi	*śokś*	sügis
kev	kivi	*tol*	tuli
lov	lumi	*vaz*	vasikas
meď	mesi	*veď*	vesi
on	uni	*veŕ*	veri

Sõnaehitus

Morfeemidevahelistes positsioonides toimuvad foneetilised nähtused, mida on käsitletud ülalpool. Osa tuletusliidetest ja tunnustest esineb mitmes variandis vastavalt eelnevale segmendile. Näiteks lisandub mitmuse tunnuse kahest variandist (*-t/-ť*) esimene palataliseerimata konsonandile ja tagavokaalile, teine aga palataliseeritud konsonandile ja eesvokaalile: ***piźol – piźolt, ava – avat; ŕiveź – ŕiveźť, veĺe – veĺeť.*** Kuid on tuletusliiteid ja tunnuseid, milles olenemata eelnevast segmendist esineb kas ainult palataliseerimata või palataliseeritud konsonant (nt. määratud deklinatsiooni tunnus *-ś*, gerundiivi tunnus *-ź*): ***ťejťeŕeś*** ‘see tüdruk’, ***tumoś*** ‘see tamm’; ***ťejeź*** ‘tehes’, ***moraź*** ‘lauldes’. Rõhuliitel on eelnevale segmendile vastavalt kolm varianti: ***-gak/-kak/-jak*** ‘-gi/-ki’. Esimene nendest liitub helilise konsonandiga, teine helitu konsonandiga ja kolmas vokaaliga: ***Mikoĺgak, Toomaskak, Maŕajak***.

Sõnamoodustusviisid

Ersa keele põhilised sõnamoodustusviisid on tuletus ehk derivatsioon ja sõnaliitmine ehk kompositsioon nagu eesti keeleski. Levinud on ka paarissõnade moodustamine. Tuletuse korral lisandub sõnale liide, näiteks: ***ašo*** ‘valge’ – ***ašińe*** ‘valgeke’, ***ašolgadoms*** ‘valgeks muutuma’. Osa tuletusliidetest pärineb morfoloogiliste vormide tunnustest, näiteks: ***valks*** ‘sõnaraamat’ (*val* ‘sõna’ + *-ks* translatiivi tunnus), ***eŕamo*** ‘elu’ (*eŕa-* ‘ela-’ + *-mo* nimisõnaliide, infinitiivi tunnus).

Liitsõnad sisaldavad rohkem kui üht tüve. Lihtsõnade ühenduskohal võib toimuda häälikulisi (ja teisi) muutusi, nt.: ***kolmońgemeń*** ‘kolmkümmend’ (*kolmo* ‘kolm’ + *-ń* genitiiv + *kemeń* ‘kümne’). Lihtsõna tähendus muutub liitsõnas suuremal või väiksemal määral, nt.: ***ava-lomań*** ‘naisterahvas’, ***ćora-lomań*** ‘meesterahvas’ (*ava-*, *ćora-* + *lomań* ‘inimene’); ***vedgev*** ‘veski’ (*ved* ‘vesi’ + *kev* ‘kivi’); ***śeĺveď*** ‘pisar’ (*śeĺme* ‘silm’ + *veď* ‘vesi’). Liitsõnale on tunnuslik kokkuvormistus, mida kajastab näiteks rõhumall (kõnes) ja kokkukirjutus (ortograafias).

Liitsõnas samastuvad mõned lihtsõnad tuletusliitega. Selliste sõnade hulka kuluvad, näiteks: ***či*** ‘päev, päike’ (***paro či*** ‘hea päev’) – *-či* (***paroči*** ‘headus, õnn’, ***šumbrači*** ‘tervis’, ***ťeči*** ‘täna’); ***peĺ*** ‘pool, osa’ (***peĺ či*** ‘pool päeva’) – ***-peĺ*** (***lovnomapeĺ*** ‘lugemispala’).

Paaris esinevatel sõnadel on reeglina sama morfoloogiline vorm (või ka sama tüvi), nt.: ***eŕams-ašťems*** ‘elama-asetsema’, ***jarsams-ťejems*** ‘sööma-tegema’, ***ťeťat-ćorat*** ‘isa pojaga’, ka: ***avat-ťejťeŕť***

‘ema tütrega’, ***ĺeĺat-sazort*** ‘vend õega’ (kus *-t/-ť* on mitmuse tunnus), ***ťej-tov*** ‘siia-sinna’, ***peť-peť*** ‘(tilkumise heli)’, ***šoĺk-šoĺk*** ‘(vee loksumise heli) jt.

SÕNAVARA *Valks*

alaša	hobune	*ovto*	karu
aš/o, -ińe	valge, -ke	*paroči*	headus
ašolgadoms	valgenema	*paz*	jumal
ava-lomań	naisterahvas	*peĺ*	pool
avat- ťejťeŕť	ema tütrega	*pešťe*	pähkel
avoĺ	ei, ei ole	*peť-peť*	tilkumise heli
ćora	mees, poiss	*pińe*	koer, peni
ćora-lomań	meesterahvas	*piźol*	pihlakas
či	päev	*pursoz*	põrsas
ej	jää	*ŕiveź*	rebane
eŕamo	elu	*san*	soon
eŕams	elama	*sazor*	õde, sõsar
-gak/-kak/-jak	-gi, -ki	*seń*	sinine
jarmak	raha	*śejeĺ*	siil
jur	juur	*śeĺge*	sülg
kavkso	kaheksa	*śeĺveď*	pisar
keĺ	keel	*śiśem*	seitse
kemeń	kümme	*śulmo*	sõlm
keńeŕe	küünar	*śuro*	sarv
kenže	küüs	*šoĺk-šoĺk*	loksumise heli (vee)
kev	kivi	*šumbrači*	tervis
koda	kuidas	*tarvaz*	sirp
kolmo	kolm	*tonavtoms*	õpetama
kolmońgemeń	kolmkümmend	*ťeťat-ćorat*	isa pojaga
koto	kuus	*ťeči*	täna
kov	kuu	*ťej-tov*	siia-sinna
ĺeĺat-sazort	vend õega	*ťeĺe*	talv
ĺepe	lepp	*ťešťe*	täht
lovnoms	lugema	*ukštor*	vaher
makso	maks	*uro*	orav
meď	mesi	*uroz*	orb
meźe	mis	*val(ks)*	sõna(stik)
moĺems	minema	*ve*	öö
nal	nool	*veď*	vesi
ńi	naine, -kaasa	*vedgev*	veski
ńiĺe	neli	*veŕ*	veri
olgo	õlg	*veť*	öösel
on	uni	*veťe*	viis

Esimene õppetükk *Vaśeńće peĺks*

Grammatika
Nimi- ja omadussõnad
Mitmuse tunnus
Tegusõnad: *ms*-infinitiiv ja oleviku pöördevormid
Tegusõna *uĺems* ‘olla, olema’ pöördevormid ja nende kasutamine
Vestlus ja lugemine
Tere! Shumbrat!
SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Nimi- ja omadussõnad

Nimi- ja omadussõnadel, mis muutuvad arvus ja käändes nii ersa kui eesti keeles, võib tüvi lõppeda kas vokaali või konsonandiga, nt.: ***kudo*** ‘kodu, maja’, ***kal*** ‘kala’, ***ašo*** ‘valge’, ***seń*** ‘sinine’. Omadussõna aluseks võib olla nimisõna, millele lisandub tuletussufiks (näiteks *-j*, *-v*): ***mazij*** ‘ilus’, ***salov*** ‘soolane’. Omadus- või tegusõna vormile lisanduva sufiksi abil (nt.: *-ka*, *-či* < *či* ‘päev’, *-peĺ* < *peĺ* ‘pool’) moodustuvad nimisõnad, nt. ***mazijka*** ‘kaunistus, pilt’, ***paroči*** ‘headus’, ***šumbrači*** ‘tervis’, ***lovnomapeĺ*** ‘lugemispala’.

Mitmuse tunnusest

Mitmuse tunnusel on ersa keeles kaks varianti (*-t/-ť*). Palataliseerimata tüvekonsonandile järgneb *-t*, nt.: ***kudot*** ‘kodud, majad’, ***ašot*** ‘valged’; *-ť* lisandub palataliseeritud ja *j-*, *m-* konsonantidele ning eesvokaalile: ***veĺeť*** ‘külad’, ***viŕť*** ‘metsad’, ***śeĺmť*** (> *śeĺť*) ‘silmad’, ***seńť*** ‘sinised’, ***keĺmť*** (> *keĺť*) ‘külmad’. Mitmuse tunnuse *-t/-ť* ees kaob tüvevokaal (*-o* või *-e*) konsonantide *t, d, k, g* (ka *p, b, m, ž, č*) järel, kui nendele konsonantidele eelneb teine konsonant, nt.: *pando* – ***pandt*** ‘mäed’, *śeĺme* – ***śeĺmť*** *(> śeĺť)* ‘silmad’, *kelme* – ***keĺmť*** (> *keĺť*) ‘külmad’.

Mitmuse tunnus *-t/-ť* esineb sellistes sõnapaarides nagu ***ťeťat-avat*** ‘isa ja ema, vanemad, isad-emad’, ***ťeťat-ćorat*** ‘isa pojaga’, ***Maŕat-Mikoĺť*** ‘Maŕa ja Mikoĺ (eesnimed)’.

Omadussõnast täiend ei ühildu põhisõnaga arvus (erinevalt omadussõnast eesti keeles), näiteks:

ašo *kiĺej* ‘valge kask’ – ***ašo*** *kiĺejť* ‘valged kased’,
od *lomań* ‘noor inimene’ – ***od*** *lomańť* ‘noored inimesed’,
mazij *ava* ‘ilus naine’ – ***mazij*** *avat* ‘ilusad naised’.

Tegusõnad: *ms*-infinitiiv ja oleviku pöördevormid

Tegusõna algvormiks on ersa keeles ***a-***, ***o-*** või ***e-*** vokaaliga lõppev tüvi, millele lisanduvad infinitiivi tunnused (üks nendest on ***-ms***; teiste tunnuste kohta vt. õppetükk 5) ja pöördelõpud. Tegusõnad esinevad oleviku /tuleviku ja mineviku (preteeritum 1 ja preteeritum 2) ajavormides. Oleviku vormid esinevad ka tuleviku vormidena. Allpool on näiteid tegusõnade *ms*-infinitiivi ja oleviku pöördevormidest koos isikulise asesõnaga (***mon*** mina, ***ton*** sina, ***son*** tema, ***miń*** meie, ***tiń*** teie, ***siń*** nemad).

Tegusõnade *ms*-infinitiivi vorm:

kortams ‘rääkida, rääkima’ (nt. *kortams erźań, estonoń keĺse* ‘rääkima ersa, eesti keelt’; ka: *kortams erźaks, estonoks*);
lovoms ‘lugeda, lugema; arvutada, arvutama’ (nt. *lovoms jarmak* ‘lugema raha’);
lovnoms ‘lugeda, lugema’ (nt. *lovnoms anglań, ruzoń keĺse* ‘lugema inglise, vene keeles’);
ńejems ‘näha, nägema’ (nt. *ńejems malasto* ‘nägema lähedalt’);
tonavtńems ‘õppida, õppima’ (nt. *tonavtńems parosto* ‘hästi’).

- *Hääldamine (1-1)*

  kortams erźań keĺse, kortams erźaks

  kortams estonoń keĺse, kortams estonoks

  lovoms jarmak

  lovnoms anglań, ruzoń keĺse

  ńejems malasto

  tonavtńems parosto

Oleviku/tuleviku pöördevormid:

a) *kortams, lovoms, ńejems*:

mon	*korta-n*	*lova-n*	*ńeja-n*
ton	*korta-t*	*lova-t*	*ńeja-t*
son	*kort-i*	*lov-i*	*ńej-i*
miń	*korta-tano*	*lov-tano*	*ńe(j)-ćano*
tiń	*korta-tado*	*lov-tado*	*ńe(j)-ćado*
siń	*kort-iť*	*lov-iť*	*ńe(j)-iť*

b) *lovnoms, tonavtńems*:

mon	*lovna-n*	*tonavtńa-n*
ton	*lovna-t*	*tonavtńa-t*
son	*lovn-i*	*tonavtń-i*
miń	*lovno-tano*	*tonavtńe-ćano*
tiń	*lovno-tado*	*tonavtńe-ćado*
siń	*lovn-iť*	*tonavtń-iť*

Kõigi tegusõnade ainsuse 1. ja 2. pöörde lõppudele (*-n, -t*) eelneb vokaal *a*. Tegusõna pöördevormides esineb tüvevokaali kadu. Tüvevokaalid *-o* ja *-e* kaovad üldjuhul mitmuse 1. ja 2. pöördes (*lovtano, lovtado; ńejćano, ńejćado*), kuid vokaali kadu ei esine tuletussufiksit omavates tegusõnades (vt.: *lovnotano*, *tonavtńetano*). Ainsuse ja mitmuse 3. pöördes kaob vokaal nii *a-* kui ka *o-* ja *e-* tüvevokaaliga verbidel.

Tegusõnade oleviku eitavad vormid koosnevad eitussõnast *a* ning sellele järgnevast tegusõna pöördevormist, nt.: *mon a kortan* (vt. ka *ms*-infinitiivi: *a kortams*). Erinevalt eesti keelest, kus tegusõnad esinevad muutumatul kujul, järgnevad ersa keeles eitussõnale *a* tegusõna isikulised vormid.

Tegusõna eitavad vormid (olevik)

kortams ‘rääkida, rääkima’:

mon	*a kortan erźaks*	mina	ei räägi ersa keelt
ton	*a kortat erźaks*	sina	ei räägi ersa keelt
son	*a korti erźaks*	tema	ei räägi ersa keelt
miń	*a kortatano erźaks*	meie	ei räägi ersa keelt

tiń	*a kortatado erźaks*	teie	ei räägi ersa keelt
siń	*a kortiť erźaks*	nemad	ei räägi ersa keelt

- *Hääldamine (1-2)*

Mon kortan finneks.

Son korti vengraks.

Ton kortat estonoks?

Tiń a kortatado erźaks?

Tegusõna *uĺems* 'olla, olema' pöördevormid ja nende kasutamine

Ersa keeles, nagu eesti keeleski, tähistavad tegusõnade oleviku pöördevormid nii olevikus kui ka tulevikus toimuvat tegevust: *Mon moĺan kudov.* 'Ma lähen koju (täna/homme)'. Tegusõna *uĺems* 'olema, olla' oleviku vormid (***uĺan, uĺat, uĺi, uĺťano, uĺťado, uĺiť***) esinevad predikaadina erinevalt.

Pöördevormid *uĺan, uĺat, uĺi, uĺťano, uĺťado, uĺiť* seostuvad eeskätt tulevikus toimuvaga: *uĺan toso kotosto* 'olen seal kell kuus'. Eitavas vormis kasutatakse eitussõna ***a***: *a uĺan, a uĺat, a uĺi, a uĺťano, a uĺťado, a uĺiť,* nt.:

Miń a uĺťano śe škasto kudoso. 'Meid ei ole sel ajal kodus'.

Tähendust 'on olemas', mis seostub olevikuga, väljendavad 3. pöörde ainsuse ja mitmuse vormid ***uĺi, uĺiť***. Käändsõnad esinevad sellistes lausetes nii määramata kui määratud ja omastava deklinatsiooni vormides (vt. õppetükid 2, 4, 6): näiteks: *uĺi ška, škaś, škam* (*ška* 'aeg': määramata, määrav, omastav deklinatsioon) 'on aega'; *uĺiť jalgat, jalgaťńe, jalgan* (*jalga* 'sõber': määramata, määrav, omastav deklinatsioon, mitmus) 'on sõpru'. Eitavas lauses kasutatakse sel juhul eitust ***araś*** (mitmus: ***araśť***) 'ei ole, pole, puudub', nt.: *aŕaś ška* 'ei ole (pole) aega', *škaś aŕaś* 'aega ei ole', *škam aŕaś* 'mul ei ole aega'.

Seost olevikuga väljendavad liitvormid, mis koosnevad käändsõnast ja tegusõna *uĺems* pöördelõpust. Eesti keeles kasutatakse ka sel juhul tegusõna 'olla, olema' pöördevormi, mis esineb iseseisva sõnavormina, nt.: olen üliõpilane, oled üliõpilane jt.

Nimisõnatüvi + *uĺems*- pöördelõpp

lomańan <	*lomań + (uĺ-)-an*	olen inimene
lomańat <	*lomań + (uĺ-)-at*	oled inimene
lomań <	*lomań + (-Ø-)*	on inimene
lomańťano <	*lomańť + (uĺ-)-ťano*	oleme inimesed
lomańťado <	*lomańť + (uĺ-)-ťado*	olete inimesed
lomańť <	*lomańť + (-Ø-)*	on inimesed

Omadussõnatüvi + *uĺems*- pöördelõpp

odan <	*od + (uĺ-)-an*	olen noor
odat <	*od + (uĺ-)-at*	oled noor
od <	*od + (-Ø-)*	on noor
odtano <	*odt + (uĺ-)-ťano*	oleme noored
odtado <	*odt + (uĺ-)- ťado*	olete noored
odt <	*odt + (-Ø-)*	on noored

Eitavas vormis esineb ka sel juhul eitussõna *a*:

Mon a odan. Miń a odtano.

Lisaks eitussõnale *a* on ersa keeles eitav liitsõna *avoĺ*, mis koosneb eitussõnast *a* ja tegusõnast *uĺems*: (*a* + *uĺ-*). Liitsõna hääldamisel tekkib kahe vokaali vahel poolvokaal *w* (murdeti: *awoĺ, awuĺ*) või konsonant *v* (kirjakeeles: *avoĺ*).

Eitussõnade ***a***, ***avoĺ, araś*** kasutamine:

1. *Mon a estonan, mon erźan.* Ma ei ole eestlane, olen ersalane.
2. *Mon avoĺ estonan, mon erźan.* Ma olen mitte eestlane, vaid ersalane.
3. *Ton stuḑentat? – Avoĺ.* Kas Sa oled üliõpilane? – Ei.
4. *Uĺi škat? – Araś.* On sul aega? – Ei ole.

- *Hääldamine (1-3)*

Son a eston, son finn.
Mon avoĺ estonan, mon finnan.

Mon lomańan. Mon od lomańan.
Tiń odtado. Tiń od lomańťado.
Mon a odan. Mon avoĺ od lomańan.

VESTLUS JA LUGEMINE *Kortamo – lovnoma*

Tere! *Šumbrat!*

- *Hääldamine (1-4)*

šumbrat!	tere! (Sina)
šumbratado!	tere! (Teie)
koda eŕat?	kuidas elad?
koda eŕatado?	kuidas elate?
parosto	hästi
sastińeste	tasakesi / tasapisi
śuk-pŕa	aitäh
moń ĺemem Oŕa	minu nimi on Oŕa
koda ĺemeť?	mis su nimi on?
ńejemazonok!	nägemiseni!
paro či!	head päeva!
šumbrači!	ole (-ge) terve (-d)!
eršik! eršiḑe!	ela /-ge (hästi)!

- *Hääldamine (1-5)*

Ťe auḑitoŕija. Ńetńe stuḑentt – kolmo ťejťeŕť, kolmo ćorat. Merja finn, Pekkajak finn. Aniko vengra. Ťe Vaśa, son ruz. Toomas eston. Anujak eston.

– *Ťe kije? – Professor Tamm.*
– *Professor Tamm eston? – Eston.*
– *Anikojak eston? – Avoĺ. Son vengra.*
– *Vaśa ruz? – Ruz.*
– *Merjat-Pekkat finnt? – Finnt.*
– *Anujak finn? – Avoĺ. Son eston.*
– *Siń stuḑentt? – Stuḑentt.*
– *Tongak stuḑentat? – Mongak stuḑentan.*

– *Koda ĺemeť? – Kiŕo.*
– *Moń ĺemem Toomas.*
– *Ton erźat? – Avoĺ. Mon estonan.*
– *Koso Anu? – Son araś.*
– *Kosot Śomat-Mikoĺť? – Sińgak araśť.*

- *Hääldamine (1-6)*

Professor Tamm korti estonoks, ruzoks, erźaks, finneks, vengraks. Son korti anglań keĺsejak. Aniko korti vengraks, lovni estonoń, ruzoń keĺse, tonavtńi erźań keĺ. Merjat-Pekkat kortiť finneks, ruzoks, lovniť vengrań keĺse. Sińgak tonavtńiť erźań keĺ. Vaśa korti ruzoks, estonoks, lovni vengrań keĺse, tonavtńi anglań keĺ. Evat-Toomast estont. Siń kortiť parosto anglań, ruzoń keĺse, tonavtńit erźań keĺ. Erźań keĺse siń a kortiť.

SÕNAVARA *Valks*

a	eitus: ei	*ńejemazonok*	nägemiseni
anglań keĺ	inglise keel	*ńemeć*	sakslane
ara/ś, -śť	ei; puudub, -vad	*od*	uus, noor
ašo	valge	*paća*	rätik
audťitoŕija	auditoorium	*pakśa*	põld
avoĺ	mitte	*parosto*	hästi
čokšńe	õhtu	*piže*	roheline
eŕa/t, -tado	elad, -te	*pokš*	suur
eston	eestlane	*raužo*	must
estonoń keĺ	eesti keel	*ruz*	venelane
finn	soomlane	*ruzoń keĺ*	vene keel
finneń keĺ	soome keel	*sal, -ov*	sool(-ane)
francuz	prantslane	*sastińeste*	tasakesi/ tasapisi
jaksťeŕe	punane	*seń*	sinine
jarmak	raha	*siń*	nemad
kaŕel	karjalane	*siŕe*	vana
keĺme	külm	*son*	tema
kije	kes	*stuďent*	üliõpilane
kiĺej	kask	*śe*	too
koda	kuidas	*śeťńe*	nood
kortams	rääkima	*śorma*	kiri
koso	kus	*śormav*	kirju, mustriga
latiž	lätlane	*śuk-pŕa*	aitäh
ĺem	nimi	*ška*	aeg
ĺembe	soe	*šumbra*	terve (inimene)
ĺitov	leedulane	*tiń*	teie
lovnoms	lugema	*ton*	sina
malaso	lähedal	*tonavtńems*	õppima
mastor	maa, riik	*toso*	seal
mazij	ilus	*ťe*	see (siin)
mazijka	kaunistus	*ťese*	siin
meze	mis	*ťuža*	pruun
miń	meie	*uĺems*	olema
moda	maa(pind)	*vengra*	ungarlane
mon	mina	*vengrań keĺ*	ungari keel
ńe,-ťńe	need	*viŕ*	mets
ńejems	nägema		

Teine õppetükk *Omboće peĺks*

Grammatika
Käänamine. Määramata käändtüüp
Asesõnad. Määrsõnad.
Liitvormid: käändsõna + *uĺems-* pöördelõpp.
Vestlus ja lugemine
Kes sa oled ja kust Sa pärit oled?
SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Käänamine. Määramata käändtüüp

Erinevalt eesti keelest muutuvad ersa keeles nimi-, omadus-, ase- ja arvsõnad vastavalt kolmele deklinatsioonile: määramata, määrav ja omastav. Deklinatsioonide ehk käändtüüpide tähendus väljendub järgmiselt:

määramata (ainsus, mitmus): *kudo, -t* 'kodu, -d'.
määrav (ainsus, mitmus): *kudoś, kudoťńe* '(see) kodu, (need) kodud'.
omastav (ainsus, mitmus): *kudom/-n; -t/-t; -zo/-nzo; -nok/-nok; -nk/-nk; -st/-st* '(minu, sinu, tema, meie, teie, nende) kodu, -d'.

Määramata käändtüübis on ainsuses 12 käänet, kuid mitmuses vaid üks kääne – nominatiiv (nimetav), mille tunnuseks on *-t/-ť* (ainsus/mitmus). Määravas käändtüübis (vt. õppetükk 4) esinevad sõnad nii ainsuses kui mitmuses 10 käändes. Omastavas deklinatsioonis (vt. õppetükk 6) on käänete arv on piiratud ning käändevormide esinemine sõltub olulisel määral sõna semantikast.

Määramata deklinatsiooni vormid (ainsus):

Kääne	Käände tähendus	Tunnus
Nominatiiv nimetav	*kije, meźe* kes, mis	*-Ø*
Genitiiv omastav	*ki(je)ń, meźeń* kelle, mille (oma)	*-ń*
Daativ alaleütlev	*ki(je)ńeń,(meźeńeń)* kellele, millele	*-neń/-ńeń*
Ablatiiv alaltütlev	*ki(je)ďe, meźeďe* kellelt, millelt	*-to/-ťe/-te/* *-do/-ďe/-de*
Inessiiv seesütlev	*ki(je)se, meźese* kelles, milles	*-so/-se*
Elatiiv seestütlev	*ki(je)ste, meźeste* kellest, millest	*-sto/-ste*
Illatiiv sisseütlev	*ki(je)s, meźes* kellesse, millesse	*-s*
Latiiv (suunda tähistav kääne)	*kov, kona peĺev* kuhu, mis suunas	*-v*
Prolatiiv (liikumis-ala tähistav kääne)	*kuva, meźga* mille kaudu /läbi	*-va/-ga/-ka*
Komparatiiv (võrdluskääne)	*meźeška* mille suurune	*-ška*
Abessiiv ilmaütlev	*kije-, meźevťeme* kelleta, milleta	*-vtomo/-vťeme* */-tomo/-ťeme*
Translatiiv saav	*kijeks, meźeks*	*-ks*

	kelleks, milleks	

Käände vormid on seotud käändsõnade tähendusega. Sellistes käänetes nagu inessiiv, elatiiv, illatiiv, latiiv, prolatiiv esinevad enamasti ruumilise tähendusega nimisõnad. Datiivi saab harilikult moodustada olendeid tähistavatel nimisõnadel. Ka komparatiivi vorme saab moodustada vaid käändsõna semantika ja käände tähenduse sobivusel.

Näiteid

(*kudo* 'kodu, maja', *lomań* 'inimene', *śeďej* 'süda'):

Nom.	*kudo*	*lomań*	*śeďej*
Gen.	*kudo-ń*	*lomań-e-ń*	*śeďej-e-ń*
Dat.	–	*lomań-ńeń*	*(śeďej-ńeń)*
Abl.	*kudo-do*	*lomań-ďe*	*śeďej-ďe*
Iness.	*kudo-so*	*(lomań-se)*	*śeďej-se*
Elat.	*kudo-sto*	*(lomań-ste)*	*śeďej-ste*
Illat.	*kudo-s*	*(lomań-s)*	*śeďej-s*
Lat.	*kudo-v*	–	–
Prol.	*kudo-va*	*(lomań-ga)*	*śeďej-ga*
Komp.	*(kudo-ška)*	*(lomań-ška)*	*(śeďej-ška)*
Abess.	*kudo-vtomo*	*lomań-ťeme*	*śeďej-ťeme*
Transl.	*kudo-ks*	*lomań-e-ks*	*śeďej-e-ks*

- *Hääldamine (2-1)*

paro kudo 'hea maja, kodu'

kudoń ťev 'kodutöö'

kortams kudodo 'rääkima majast, kodust'

eŕams kudoso 'elama majas, kodus'

ĺišems kudosto 'väljuma majast, kodust'

sovams kudos 'sisenema majja, kodusse'

moĺems kudov 'minna maja poole, koju'

jakams kudova 'kõndima majas, kodus'

kudovtomo lomań 'koduta inimene'

lovoms kudoks 'pidama, lugema majaks, koduks'

Mõnes käändes lisandub sõnatüvele enne käändelõppu vokaal (*o* või *e*, vastavalt tüves esinevale ees- või tagavokaalile), nt. *lomań-e-ń.* Sisekohakäände lõppude (*-s, -so/-se, -sto/-ste*) ees kaob konsonandile (*d, k, g,* mõningates sõnades ka *p, b, m, ž, č*) järgnev tüvevokaal (*-e* või *-o*), kui sellise konsonandi ees on veel üks konsonant (nt. *śeĺme* 'silm': *śeĺm-s, śeĺm-se, śeĺm-ste*). Prolatiivi tunnuse kolmest variandist (*-ga/-ka/-va*) liitub esimene variant helilisele konsonandile (*viŕ-ga*), teine helitule konsonandile (*kijaks-ka*) ja kolmas vokaalile (*kudo-va*).

Lisaks 12 käändele eristatakse ersa keeles veel kahte käänet – akusatiivi ja komitatiivi, kuid neid saab käändesüsteemi kuuluvateks pidada vaid tinglikult.

Akusatiiv	*kije, meźe* 'keda, mida'	= nominatiivi vorm
Komitatiiv	*kije-, meźe-ńek* kellega, millega (koos)	*-nek/-ńek*: *surnek, keďńek*

Akusatiivi vorm langeb kokku nominatiivi vormiga, kuid lauses esineb ta mitte subjekti, vaid objekti funktsioonis:

Mon moran moro (akusatiiv). 'Ma laulan laulu (partitiiv)'.

Erinevalt eesti keele kaasaütleva *ga*-käändevormist on *komitatiivil* (*-nek/-ńek*) tuletussufiksile omane tähendus ('koos, kokku, mitmekesi'), nt.: *studentnek, jalgańek* 'koos üliõpilas(t)ega, sõbraga

(sõpradega)'. Kaasaütleva käände funktsiooni täidab ersa keeles nimisõnale (ka omadus- ja asesõnale) järgnev postpositsioon *marto* '-ga': *jalga marto* 'sõbraga', *lovso marto kši* 'piimaga leib'. Postpositsioonidel (nt. *alo* 'all', *pele* 'poole') on ersa keeles ka käändevorme, nt. *kudo alov* 'maja alla', *kudo alga* 'maja all /alt'.

Nii ersa kui eesti keeles on nominatiivi mitmuse tunnuseks *-t* ja sisekohakäänete lõppudeks *-so/-se, -sto/-ste.* Mõned käänded ja nende kasutamine on kahes keeles siiski erinev (vt. alljärgnevat tabelit). Ersa keeles puudub partitiiv (osastav kääne). Eestikeelsele partitiivile vastab ersa keeles määrava deklinatsiooni genitiivi vorm, nt. *moro-ńť* 'seda laulu'. Alaleütleva käände funktsioonis võib esineda datiiv ja alalütleva käände funktsioonis koos järelsõnaga esinev genitiivi vorm. Translatiivil on oleva käände tähendus ja illatiivile vastab rajava käände tähendus. Inessiivil on lisaks kohakäände tähendusele ka viisiütleva käände tähendus.

Kääne:

Eesti	Ersa	Tähendus	*Näited*
Partitiiv	*akusatiiv*	keda mida	*moro* laulu
Allatiiv	*datiiv*	kellele millele	*ćora-ńeń* mehele
Adessiiv	*genitiiv+ järelsõna*	kellel millel	*jalga-ń* (*kedse*) sõbral
Essiiv	*translatiiv*	kellena millena	*šabra-ks* naabriks, -na
Terminatiiv	*illatiiv*	kelleni milleni	*čokšńe-s* õhtuni
Instruktiiv	*inessiiv*	mil viisil	*salmuks-so* nõelaga

Analoogselt nimisõnadele ka omadussõnad võivad esineda määramata deklinatsiooni vormides, näiteks:

ašo, -do, -so, -sto, -s, -va, -ks, -vtomo;
piže, -de, -se, -ste, -s, -va, -ks, -vteme.

Asesõnad

Ersa keeles on asesõnade algvormiks kas lihttüvi või tüvi, millele lisandub tuletussufiksina esinev käändelõpp. Allpool on tutvustatud sageli esinevaid asesõnu liht- ja tuletatud tüvega.

Isikulised asesõnad:
mon 'mina', *ton* 'sina', *son* 'tema', *miń* 'meie', *tiń* 'teie', *siń* 'nemad'.
Näitavad asesõnad:
te 'see', *še* 'too', *ńe(-tńe)* 'need', *še(-tńe)* 'nood'.
Küsivad asesõnad:
kije 'kes', *meźe* 'mis', *koda* 'kuidas', ka: *kona* 'milline (nendest)', *kodamo* (< *ko-*) 'milline', *kiń* (< *kije* +*-ń*) 'kelle oma', *meźeks* (< *meźe* + *-ks*) 'mille jaoks', *meks* (< *meźe* + *-ks*) 'miks', *koso* (< *ko-* + *-so*) 'kus', *kosto* (< *ko-* + *-sto*) 'kust', *kov* (< *ko-* + *-v*) 'kuhu', *kuva* (< *ku-* + *-va*) 'kus, mille kaudu, läbi, pidi', *sńaro, sńardo, sńars* 'kui palju, millal, kui kauaks' (liitsõna).

Asesõna tüvele võib lisanduda rõhuliide *-gak/-jak/-kak*: *mongak, tongak, songak, mińgak, tińgak, sińgak, tejak, šejak, ńe(-tńe-)jak* (minagi, sinagi, temagi, meiegi, teiegi, nemadki, seegi, toogi, needki).

Küsivad asesõnad, millele lisandub rõhuliide (*kijak, meźejak, kodajak, kodamojak, kosojak, kuvajak, mekskak, sńardojak*) esinevad eitavate ning umbmääraste asesõnade funktsioonis:

– *Kijak korti erźaks?* Kas keegi räägib ersa keelt? *Kijak a korti.* Keegi ei räägi.
– *Ton meźejak ńejat?* Kas Sa näed midagi? *Meźejak a ńejan.* Mitte midagi ei näe.

Määrsõnad

Määrsõnadel on ersa keeles enamasti tuletusvormid. Määrsõnu moodustatakse kas tüvede liitmise, nt. *ťeči* ‘täna’ (*ťe* ‘see’ + *či* ‘päev’) või tüvele tuletussufiksi lisamise teel (*parosto* ‘hästi’*, beŕańste* ‘halvasti’). Erinevate määrsõnaliikide tuletussufiksitena võivad esineda käändelõpud, mis lisanduvad omadus- või asesõna tüvele, näiteks:

Määrsõnade moodustamine käändelõpude abil:

-so /-se	*toso* seal	*ťese* siin	*malaso* lähedal
-sto /-ste	*tosto* sealt	*ťeste* siit	*malasto* lähedalt
-v /-j	*tov* sinna	*ťej* siia	*malav* lähedale
-va /-ja	*tuva* seal, -t	*ťija* siin, -t	*malava* lähedal, -t

Nagu toodud näidetest nähtub, on tuletussufiksite abil moodustatud määrsõnad võrdlemisi selge struktuuriga. Algvormideks võib pidada selliseid määrsõnu nagu *pek* ‘väga’ ja *ńej* ‘nüüd’. Osades määrsõna vormides on säilinud vanad käändelõpud: *vaśńa* ‘algul’, *mejĺe* ‘pärast’, *valske* ‘homme, hommik’, *čokšńe* ‘õhtu, -l’, *kuvaŕ* ‘kaua’.

Ase- ja määrsõnad samuti muutuvad käändedes, näiteks:

genitiiv *-ń*: *ťeń, meźeń, kiń (kije- + -ń), ťeseń, kostoń, ńejeń*;
ablatiiv *-to/-te/-ťe/-do/-de/-ďe*: *meźeďe, kodamodo*;
abessiiv *-vtomo/-vťeme/-tomo/-ťeme*: *meźevťeme, śeńťeme.*

Liitvormid: käändsõna + *uĺems*- pöördelõpp

Käändsõnadele võivad nii algvormis kui käändes lisanduda tegusõna *uĺems*- pöördelõpud, mis moodustavad sel viisil predikaadi. Alljärgnevates näidetes on *uĺems*- liitvormide osadeks nimi-, omadus-, ase- (ka määrsõnade) alg- ja käändevormid (*veĺe-se* ‘külas’, *kije* ‘kes’, *kosto-ń* ‘kust (pärit)’, *vasoldo* ‘kaugelt’.

Veĺese, kije, kostoń, vasoldo + *uĺems*- pöördelõpud:

veĺesan	*kijan*	*kostońan*	*Vasoldan*
veĺesat	*kijat*	*kostońat*	*Vasoldat*
veĺese	*kije*	*kostoń*	*Vasoldo*
veĺeseťano	*ki(je)ťano*	*kostońťano*	*Vasoldotano*
veĺeseťado	*ki(je)ťado*	*kostońťado*	*Vasoldotado*
veĺeseť	*ki(je)ť*	*kostońť*	*Vasoldot*

VESTLUS JA LUGEMINE *Kortamo – lovnoma*

Kes Sa oled ja kust Sa pärit oled? *Kijat, kostońat?*

kostońat? (*kosto-ń-at*)	kust (Sa) pärit oled?
ińe /pokš: *ińeveď* *pokš kudo*	suur: meri suur maja
šumbra lomań	tugev (terve) inimene

stuďenteń kudo	ühiselamu
inžeń kudo	võõrastemaja

- *Hääldamine (2-2)*

Mikoĺ erźań ćora. Mańa erźań ťejťeŕ. Mańat-Mikoĺť od lomańť. Siń ńej Estońijasot. Ťese eŕiť estont, ruzt, latižt, Ĺija raśkeń lomańťkak. Mańat-Mikoĺť alamodo kortiť estonoń keĺse.

Jaant-Toomast estonoń ćorat. Siń Taĺĺinnsteť. Ńej siń Tartusot. Sińgak odt. Paro, mazij lomańť. Siń tonavtńiť uńiverśiťetse. Eŕiť stuďenteń kudoso.

Istvánt-Ferenct vengrat. Siń ťeťat-ćorat. István šumbra siŕe lomań. Ferenc mazij od ćora. Siń ńej Taĺĺinnseť. Siń tuŕistt. Eŕiť oteĺse (inžeń kudoso). Siń jakiť Taĺĺinnga jalgo, ńejiť mazij tarkat.

Ilse Elza marto latižt Rigasto, siń avat- ťejťeŕť. Rigaso siń eŕiť pokš kudoso. Ilse a siŕe, son mazij paro ava. Elzajak mazij. Siń ńej Pärnuń sanatoŕijasot. Pärnu ińeveď malaso. Eŕiť ťese kolmoška čiť.

Henry anglań ćora, Maŕu erźań ťejťeŕ. Siń tonavtńiť Tartuń uńiverśiťetse. Ńej siń erźań keĺeń śeminarsot. Henry parosto korti erźaks. Son tonavtńi finneń-ugrań keĺť. Maŕu Saranoń malasto. Songak tonavtńi finneń-ugrań keĺť. Siń eŕiť stuďenteń kudoso.

Harjutus. Vastake küsimustele:

Kiť Mańat-Mikoĺť? Kosot siń?
Kodamo keĺse siń kortiť Estońijaso?
Jaant-Toomast od lomańť? Kodamot siń?
Koso siń eŕiť? Kosot ńej siń?
Koso tonavtńiť Jaant-Toomast?
Kiť Istvánt-Ferenct? Meks siń Taĺĺinnseť?
Ilseť-Elzat jalgat? Kosot siń?
Koso tonavtńiť Henry Maŕuń marto?
Meźe tonavtńi Henry?
Kostoń Maŕu? Meks son ńej Tartuso?
Kijat ton? Kostońat? Koso eŕat? Meźe tonavtńat?

SÕNAVARA *Valks*

alamo	vähe	*meks*	Miks
alamodo	natuke, veidi	*mekskak*	millegipärast
ińeveď	meri	*meźejak*	(ei) midagi
jalga	sõber	*meźeks*	Mille jaoks
jalgo	jalgsi	*meźekskak*	(ei) millekski
kijak	keegi	*moro*	laul
kijaks	põrand	*ńej*	nüüd
kiĺej	kask	*oteĺ, inžeń kudo*	võõrastemaja
kiń	kelle oma	*pando*	mägi
kodajak	kuidagi	*pek*	väga
kodamo	milline	*pokš*	suur
kona	milline (neist)	*raśke*	rahvas
kosojak	kusagil	*salmuks*	nõel
kostojak	kusagilt	*sal, -ov*	sool, -ane
kostoń	kust (pärit)	*siŕe*	vana
kov	kuhu	*śńardo*	millal
kuva	kus, mida pidi	*śńardo-śńardo*	mõnikord

kuvajak	kusagil	*sńaro* (*źaro*)	kui palju
kuvaŕ, -s	kaua, -ks	*sńars*	kui kauaks
lamo	palju	*śeťńe*	nood
Ĺekćija	loeng	*sodams*	teadma, tundma
Ĺej	jõgi	*sovams*	sisenema
Ĺija	muu, teine	*śormadoms*	kirjutama
Ĺiśems	väljuma	*šabra*	naaber
lovnomapeĹ	lugemispala	*tarka*	koht
lovso	piim	*ťej*	siia
mala/so, -sto	lähedal, -lt	*toso*	seal
malav	lähedale	*tov*	sinna
malava	lähedalt	*tuva*	sealt (läbi)
marto	kaasa(s), -ga	*valske (marto)*	homme, hommikul
mastor	maa	*vaśńa*	algul
mejĹe	pärast	*vasolo*	kaugel

Kolmas õppetükk Kolmoće peĹks

Grammatika
  Arvsõnad
  Arvsõnade käänamine
Vestlus ja lugemine
  Mida Sa täna teed?
  SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Arvsõnad

Arvsõnade algvormid:

1 *vejke*	6 *koto*
2 *kavto*	7 *śiśem*
3 *kolmo*	8 *kavkso*
4 *ńiĹe*	9 *vejkse*
5 *veťe*	10 *kemeń*
	100 *śado*
	1000 *ťožeń*

Liitarvsõnade moodustamise mallid:
a) *kemeń +(vejke…vejkse) + (-je /-vo /-ge)*
(*-je* järgneb eesvokaalile, *-vo* tagavokaalile, *-ge* sonorandile):

11 *kevejkeje*
12 *kemkavtovo > kemgavtovo*
13 *kemkolmovo > kemgolmovo*
14 *kemńiĹeje*
15 *kevetéje*
16 *kemkotovo > kemgotovo*
17 *kemśiśemge > kemźiśemge*
18 *kemkavksovo > kemgavksovo*
19 *kevejkseje*

b) *komś + (vejke…vejkse) + (-je /-vo /-ge)*
(*-je* järgneb eesvokaalile, *-vo* tagavokaalile, *-ge* sonorandile)

20 *komś*
21 *komśvejkeje*
22 *komśkavtovo*
23 *komśkolmovo*
24 *komśńiĺeje*
25 *komśveťeje*
26 *komśkotovo*
27 *komśśišemge*
28 *komśkavksovo*
29 *komśvejkseje*

- *Hääldamine (3-1)*

Vejke, kavto, kolmo, ńiĺe, veťe, koto, šišem, kavkso, vejkse, kemeń,
*komś, komś**vejke**je, komś**veťe**je, komś**šišem**ge, komś**vejkse**je.*

c) *(kolmo…vejkse)* + *-ń* + *kemeń* + (*vejke…vejkse*)

30 *kolmoń + kemeń > kol(m)ońgemeń*
31 *kolmońkemeń vejke > kol(m)ońgemeń (vejke)*
40 *ńiĺeń + kemeń > ńiĺeńgemeń*
50 *veťeń + kemeń > veďgemeń*
60 *kotoń + kemeń > kodgemeń*
70 *šišemeń + kemeń > šiźgemeń*
80 *kavksoń + kemeń > kavksońgemeń*
90 *vejkseń + kemeń > vejkseńgemeń*

d) *šado + (vejke … kemeń); šado* + a) /b) /c)

100 *šado*
101 *šado vejke*
111 *šado kevejkeje*
133 *šado kolmońgemeń kolmo*

e) *(kavto…vejkse)* + *šadt* (mitmus) + (*vejke … kemeń*)*; …šadt* + a) /b) /c)

200 *kavto šadt (> šatt)*
567 *veťe šadt kodgemeń šišem*

f) *ťožeń* + (*vejke…vejkse*); *ťožeń* + a) /b) /c) /d) /e)

1000 *ťožeń* (*tišča*)
1933 *ťožeń vejkse šadt kolmońgemeń kolmo*

g) *(vejke…vejkse)* + *ťožeń(ť)* + a) /b) /c) /d) /e)

10 000 *kemeń ťožeńť (> ťožeťť)*
1 000 000 *miĺĺion*

- *Hääldamine (3-2)*

Šado, šado vejke, šado kolmońgemeń kolmo,
kavto šadt, veťe šadt kodgemeń šišem, ťožeń,
ťožeń vejkse šadt kolmońgemeń kolmo, kemeń ťožeńť.

Arvsõnade käänamine

Nii liht- kui ka liitarvsõnad käänduvad. Kui arvsõna lõpeb konsonandiga, lisandub käändelõpu ette vokaal, näiteks:

Nom.	*šišem*	*kavkso*	*komś*
Gen.	*šišem-e-ń*	*kavkso-ń*	*komś-e-ń*
Daat.	*šišem-e-ńeń*	*kavkso-ńeń*	*komś-e-ńeń*
Abl.	*šišem-e-ďe*	*kavkso-do*	*komś-e-ďe*
Iness.	*šišem-e-se*	*kavkso-so*	*komś-e-se*
Elat.	*šišem-e-ste*	*kavkso-sto*	*komś-e-ste*
Illatiiv	*šišem-e-s*	*kavkso-s*	*komś-e-s*
Lat.	*šišem-e-v*	*kavkso-v*	*komś-e-v*
Prolat.	*šišem-ga*	*kavkso-va*	*komś-e-va*
Komp.	*šišem-ška*	*kavkso-ška*	*komś-e-ška*
Abess.	*šišem-e-vťeme*	*kavkso-vtomo*	*komś-e-vťeme*
Transl.	*šišem-e-ks*	*kavkso-ks*	*komś-e-ks*

VESTLUS JA LUGEMINE *Kortamo – lovnoma*

Mida Sa täna teed? *Meźe ťeči ťejat?*

- *Hääldamine (3-3)*

araś ška(-m)	(mul) pole aega
a uĺi ška(-m)	(mul) pole aega (tulevik)
***kuvaťs moĺat*?**	kas lähed kauaks?
***kodamo škasto*?**	mis (kella) ajal?
vanta ...	vaata (kuule ...)
sodat meźe ...	tead mis ...
***a sodan* (ka: *azdan*)**	ei tea
eŕ, eno...	noh, nii...
paro ki!	head reisi!
pŕevejka	tarkpea
śuk-pŕa	aitäh

Tekstid

1. Maŕat-Mikoĺť jarsiť ťeči avoĺ kafeteŕijaso. Čiť toso pek lamo lomańť. Siń moĺiť Maŕańeń. Maŕa ťeji kaloń jam. Maŕat-Mikoĺť jarsiť-ťejit, moĺit ĺekćijav, čokšńe moĺit kafeteŕijav, mejĺe ťeatrav.

Maŕa	*Mikoĺ, koso jarsat ťeči?*
Mikoĺ	*A sodan. Kudoso jarsams a uĺi ška – eŕan vasolo, kafeteŕijaso pek lamo lomańť.*
Maŕa	*Sodat meźe…. Mon eŕan malaso, jarsatano ťeči moń kudoso. Mon ťejan kaloń jam.*
Mikoĺ	*Kaloń jam? Paro, pek paro!*
Maŕa	*Kodamo škasto jarsatano?*
Mikoĺ	*Vejkeste. Ton paro lomańat, Maŕuša. Śuk-pŕa!*
Maŕa	*Eŕ, ńejemazonok.*
Mikoĺ	*Ńejemazonok.*

2. Ťeči Maŕań kemeńste ńiĺes śeminart-ĺekćijat. Mejĺe son moĺi bibĺioťekav. Mikoĺ moĺi čiť ťeatrań kassav, rami biĺett. Čokšńe Maŕat-Mikoĺť moĺit ťeatrav, toso ťeči od opera, Litova.

Mikoĺ	*Ton moĺat uńiverśitetev?*
Maŕa	*Moĺan.*
Mikoĺ	*Kuvaťs?*
Maŕa	*Kemeńste kotos.*
Mikoĺ	*Meźe ťejat?*
Maŕa	*Uĺan ĺekćijaso, śeminarso.*
Mikoĺ	*Vanta, čokšńe ťeatraso od opera, Ĺitova. Moĺťano ťeatrav?*
Maŕa	*Meks a moĺems… Moĺťano, pek paro! Biĺett uĺiť?*
Mikoĺ	*A sodan. Čiť moĺan kassav, kevkśtan. Paŕak uĺiť.*
Maŕa	*Śeste ťejťano iśťa. Mon moĺan univerśitetev, ton moĺat kassav, ramat biĺett.*
Mikoĺ	*Eŕ, eno, čokšńes, pŕevejka!*

*3. Maŕat-Mikoĺť autobusoń kassasot***.** *Mikoĺ moĺi veĺev. Toso lamo viŕeń-pakśań ťevť. Rami busoń biĺet. Veĺev son moĺi kavtoška čis. Eś mašinaso Mikoĺ veĺev a jaki. Maŕa moĺi ekskurśijav. Ťeči uĺi busoń ekskurśija Sura-ĺejeń peĺga.*

Maŕa	*Kov moĺat, Mikoĺ?*
Mikoĺ	*Veĺev.*
Maŕa	*Kuvaťs?*
Mikoĺ	*A kuvaťs. Kavtoška čis. Ĺezdan kudoso. Veĺese ńej lamo viŕeń-pakśań ťevť.*
Maŕa	*Isťa. Moĺat busso, avoĺ mašinaso?*
Mikoĺ	*Busso. Eś mašinaso a jakan veĺev. Beŕań kiva mašina a ćiďardi. Kov ton moĺat?*
Maŕa	*Ekskurśijav. Ťeči uĺi busoń ekskurśija kemeńste ńiĺes Sura-ĺejeń peĺga.*
Mikoĺ	*Paro ki, Maŕa!*
Maŕa	*Šumbrasto!*

SÕNAVARA *Valks*

aťakš	kukk	*maksoms*	andma
avam	minu ema	*mejĺe*	hiljem
azdan, a sodan	ei tea	*miĺĺion*	miljon
beŕań	halb	*ńiĺe*	neli
ćiďardoms	vastu pidama	*paťam*	mu vanem õde
čas	tund	*paŕak*	loodetavasti
čiť	päeval	*peĺe*	kandis, poolel
čuro, -sto	harv, -a	*piče*	mänd
eś	oma	*piĺe*	kõrv
-gak/-kak/-jak	-gi/-ki	*pŕevej*	tark
iśťa	nii	*ramams*	ostma
ije, -se	aasta, -tes	*sazorom*	minu õde
jalaksom	mu vend	*śeste*	siis
jam	leem, supp	*śado*	sada
kevkśtems	küsima	*sodams*	teadma, tundma
ki	tee, rada	*sodamojovks*	mõistatus
kize	suvi	*suĺej*	vari
kunsoloms	kuulama	*ška*	aeg
kurgo	suu	*ťeĺe*	talv
kuvať(s)	kaua(ks)	*ťeťam*	minu isa
ĺej	jõgi	*ťev*	töö
ĺeĺam	mu vanem vend	*ťožeń*	tuhat
ĺezdams	aitama	*vanoms*	vaatama
lotkams	peatuma	*vanta*	vaata

Neljas õppetükk *Ńiĺeće peĺks*

Grammatika
  Määrav käändtüüp
  Omadus- ja määrsõnade võrdlusvormidest
Vestlus ja lugemine
  Ersadest
SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Määrav käändtüüp

Määrava deklinatsiooni käänded osutavad konkreetsele objektile või subjektile. Käändsõnadel on määravas käändtüübis 10 käänet.

Ainsuse vormid moodustatakse kahel viisil.

1. Nominatiivi, genitiivi ja datiivi vormid:

tüvi + määrava deklinatsiooni tunnus + käändelõpp

Nominatiiv	*-ś*	*kudoś, veĺeś*
Genitiiv	*-ńt́*	*kudońt́, veĺeńt́*
Datiiv (= illatiiv)	*-ńt́ + -eń (< -ńeń)*	*kudońteń, veĺeńteń*

2. Ablatiivi, inessiivi, elatiivi, prolatiivi, komparatiivi ja abessiivi vormid:

tüvi + käändelõpp + määrava deklinatsiooni tunnus *-ńt́*

Ablatiiv	*-do/-d́e/-de/-to/-t́e/-te + -ńt́*	*kudodońt́ veĺed́eńt́*
Illatiiv	vt.: datiiv	
Inessiiv	*-so/-se + -ńt́*	*kudosońt́ veĺeseńt́*
Elatiiv	*-sto/-ste + -ńt́*	*kudostońt́ veĺesteńt́*
Prolatiiv	*-va/-ga/-ka + -ńt́*	*kudovańt́ veĺevańt́*
Komparatiiv	*-ška + -ńt́*	*kudoškańt́ veĺeškańt́*
Abessiiv	*-vtomo/-tomo/-vt́eme/-t́eme/-teme + -ńt́*	*kudovtomońt́ veĺevt́emeńt́*

Mitmuse vormid on ühtse struktuuriga:

tüvi + määrava deklinatsiooni tunnus *-t́ńe* + käändelõpp

Nom.	*-t́ńe*	*kudot́ńe, veĺet́ńe*
Gen.	*-t́ńe-ń*	*kudot́ńeń, veĺeńteń*
Daat.	*-t́ńe-ńeń*	*kudot́ńeńeń, veĺet́ńeńeń*
Abl.	*-t́ńe-de*	*kudot́ńede, veĺet́ńede*
Illat.	*-t́ńe-s*	*kudot́ńes, veĺet́ńes*
Iness.	*-t́ńe-se*	*kudot́ńese, veĺet́ńese*
Elat.	*-t́ńe-ste*	*kudot́ńeste, veĺet́ńeste*
Prolat.	*-ńte-va*	*kudot́ńeva, veĺet́ńeva*

Komp.	*-ńťe-ška*	*kudoťńeška, veleťńeška*
Abess.	*-ťńe-vťeme*	*kudoťńevťeme, veleťńevťeme*

-do/-to/-de/-te/-go/-ko/-ge/-ke/-be/-pe/-že/-če/-mo/-me ühendiga lõppevates sõnades esineb vokaalikadu nii määramata kui ka määrava käändtüübi inessiivi ja elatiivi ainsuses ning mitmuses: *śeĺme – śeĺm(e)s, śeĺm(e)ste, śeĺm(e)ťńeste.* Teistes käänetes (nominatiiv, genitiiv, datiiv, ablatiiv jt.) vokaal säilib; ühesilbiliste sõnade käändevormides tekib määrava käändtüübi tunnuse ette vokaal, näiteks: *kal-o-ś*, *ĺej-e-ś*. Konsonantide *g, k, d, t* järel esineb tunnuse *ťńe-* variandina *-tne*: *odtne, studenttne*. Allpool on toodud näiteid omadus-, ase- ja arvsõnade määrava deklinatsiooni vormidest. Mõnel sõnal võivad puududa komparatiivi ja teiste käänete vormid.

Näiteid omadus-, ase- ja arvsõnade (*od, meźe, vejke, kolmo*) määrava deklinatsiooni vormidest:

odoś	*meźeś*	*vejkeś*	*kolmoťńe*
odońť	*meźeńť*	*vejkeńť*	*kolmoťńeń*
odońťeń	*meźeńťeń*	*vejkeńťeń*	*kolmoťńeńeń*
odtońť	*meźedeńť*	*vejkedeńť*	*kolmoťńede*
odsońť	*meźeseńť*	*vejkeseńť*	*kolmoťńese*
odstońť	*meźesteńť*	*vejkesteńť*	*kolmoťńeste*
odgańť	*meźevańť*	*vejkevańť*	*kolmoťńeva*
–	*meźeškańť*	*vejkeškańť*	–
odtomońť	*meźevťemeńť*	*vejkevťemeńť*	*kolmoťńevťeme*

Omadus- ja määrsõnade võrdlusvormidest

Võrdlust väljendavates analüütilistes vormides omadus- ja määrsõnad ei muutu (vt. eesti keeles: tark, targem, targim). Keskvõrret ehk komparatiivi tähistab ühend, mis koosneb omadus- või määrsõna algvormist, millele eelneb nimi-, omadus- või asesõna ablatiivis, näiteks:

lomańde prevej(-ste)	inimesest targem(-ini),
parodo paro(-sto)	heast parem(-ini),
teńde mazij(-ste)	sellest ilus(-amini),
śede od(-sto)	(sellest) noorem(-alt).

Nimi-, omadus- või asesõna ablatiivi käändevormile võib lisanduda partikkel *-jak/-gak/-kak*:

lomańdejak prevej(-ste)	inimesestki targem(-ini),
parodojak paro(-sto)	heastki parem(-ini),
teńdejak mazij(-ste)	sellestki ilus(-amini),
śedejak od(-sto)	(sellestki) noorem(-alt).

Asesõna *śe* ablatiivi (*śede*) abil moodustatakse omadus- või määrsõnade keskvõrde üldvorm: *śede vasolo(-sto)* ‘kaugem(-alt)’, *śede paro(-sto)* ‘parem(-ini)’.

Võrdlust tähistab ka omadussõna *końdamo* ‘taoline, sarnane, nagu’, mida kasutatakse koos genitiivis nimisõnaga, nt.:

umaŕeń końdamo (*mazij, tańťej*) ‘nagu õun (ilus, maitsev)’,
pandoń końdamo (*seŕej*) ‘nagu mägi (kõrge)’.

Ülivõrdele ehk superlatiivile vastab ühend, milles nominatiivis omadus- või määrsõnale eelneb asesõna *veśe* ablatiivis:

veśemede paro(-sto) ‘parim, (kõige paremini)’.

VESTLUS JA LUGEMINE *Kortamo – lovnoma*

Ersadest *Erźaťńeďe*

koda iśťa	kuidas nii
eŕavi meŕems	peab ütlema (on vaja öelda)
ťeveś vana mejse	asi on selles (et…)
ťevťńe Ĺijat	asjaolud on teised
Rav čiŕese	Volga ääres
uĺema, -t	võib, võivad olla; oletatavasti
od škasto	uuemal ajal
kolmoće peĺks	üks kolmandik (ka: kolmas osa)
iśťań sńaro	sama palju
Śťopańize / Ĺovańize	Stepani /Ljova naine (< *Śťopa-, Ĺova-* + *ńi* 'naine'+ *-ze* omastav)
Dŕigaťa	Vana Dŕiga /Onu Dŕiga (< *Dŕiga* + *aťa* 'vanamees')

Tekstid

- *Hääldamine (4-1)*

1. *Erźaťńeń lamočiďest*

– Sńaro erźaťńeďe mastorsoń?
– Śeńďe kijak parosto a sodi.
– Koda iśťa?
– Ťeveś vana mejse. Ruzoń mastorso erźaťńeń-mokšoťńeń loviť veise mordva raśkeń Ĺemse. Ruzoń Feďeraćijaso, Ĺija mastorga erźaťńeďe-mokšoťńeďe uĺemat 900 ťožeńeń malava, erźań-mokšoń mastorsoń ańśak kolmo śadoška ťožeńť. Moskovso, Moskovoń peŕka ńej eŕiť 50-ška ťožeń erźat-mokšot. Od škastoń lamot tujiť Moskovov. Pek lamo erźat-mokšot (100 ťožeńďe lamo) eŕiť Rav čiŕese. Estońijaso veťeška śadt erźat-mokšot. Iśťań sńaro uĺemat Latvijasojak, Litvasojak.
– Sńaro erźat-mokšot eŕiť Saranso?
– Alamot. Ańśak kolmoće peĺks veśe eŕićaťńeste.
– Śeste Saranoń eŕićaťńe śeďe lamo kortiť ruzoń keĺse?
– Iśťa. Saranoń erźaťńe-mokšoťńe kortiť eś keĺse ańśak kudoso. Veĺese ťevťńe Ĺijat. Toso ejkakštnejak kortiť eś keĺse, uĺiť erźań-mokšoń školatkak.
– Ruzoń školaťńese erźań-mokšoń keĺťńeń a tonavtńiť?
– Od škastońť kuva-kuva karmaśť tonavtńeme. Eŕavi meŕems, odtne ńej karmaśť moramo eś morot erźań-mokšoń keĺse. Siń śormadiť valt eś muzikań koŕas.
– Kodamot ťevťńe uńiverśiťetse?
– Uńiverśiťetse erźań, mokšoń keĺťńeń tonavtńiť filologijań fakuĺťetse, koso uĺiť eś keĺeń professort. Uĺi eś keĺeń-kulturań instituťkak, Ĺišiť publikaćijat keĺťńeďe, istoŕijado, foĺkĺordo.

SÕNAVARA *Valks*

anok	valmis	*lamoči*	arvukus
ańśak	ainult	*Ĺembe*	soe
acams	katma	*mala/so, -v, -va*	lähedal, -e, -lt
arśems	arvama	*maŕams*	kuulma
aśťems	olema, asuma	*muzika*	muusika
aťa	vana mees	*ńe, ńeťńe*	need
beŕań	halb	*nuŕk/a, -ińe*	lühike

bus	buss	*panžoms*	avama
čadoms	keema, voolama	*pinge*	eluaeg, sajand
čiŕe, -se	äär, -es	*puŕe*	kali, mõdu
čopoda	tume, pime	*pŕevej*	tark
čuro, -sto	harv(a)	*raśke*	rahvas
davol	torm	*śeh(-ťe)*	kõige
ejźuro	jääpurikas	*śejeďe*	tihe
eŕavi	on vaja	*śejeďste*	tihti
eś	oma	*seŕej*	pikk, kõrge
eŕića	elanik	*staka*	raske
gaźet	ajaleht	*suńďeŕks*	hämarik
ije	aasta	*šabra*	naaber
išak	eile	*tańťej*	maitsev
jarmak	raha	*tarka*	koht
jakšamo	külm, pakane	*taštams*	varuma
jutams	mööda minema	*tundo*	kevad
kańa	kas (tõesti)	*tujems*	ära minema
karmams	hakkama	*uĺema(-t)*	võib(-vad) olla
kortavks	murre	*užo*	oota *hüüdsõna*
keče	kann, kapp	*vaj*	oh
keĺa	olevat	*val*	sõna
ki	tee, rada	*valgoms*	(maha) tulema
kize	suvi	*veše*	kõik
końďamo	taoline, sarnane	*vešemeze*	kõik kokku
kuvaka	pikk	*veise*	koos
kuva-kuva	mõningates kohtades	*vijev, -ste*	tugev, -asti

Viies õppetükk *Veťeće peĺks*

Grammatika
Tegusõna infinitiivi vormid
Tegusõna oleviku ja mineviku (*preteeritum I*) pöördevormid
Põhi- ja järgarvsõnade käänamine
Vestlus ja lugemine
Maal ja linnas
SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Tegusõna infinitiivivormid

Infinitiivil on ersa keeles lisaks *ms*-tunnusele ka *mo-/me-* tunnus:

soda-ms, -mo ‘teada, teadma’;
stuvto-ms, -mo ‘unustada, unustama’;
meŕe-ms, -me ‘öelda, ütlema’.

Alljärgnevate mallide (1a, 2b) abil on eristatud infinitiivi vormide kasutamine sõltuvalt teistest sõnaliikidest.

1. *eŕavi* ‘on vaja, peab’, *sati* ‘piisab’, *meźe* ‘mida’, *kov* ‘kuhu’, *ška* ‘aeg’, *staka* ‘raske’, *uĺi*	a. *meŕems* ‘öelda’, *sodams* ‘teada’, *udoms* ‘magada’, *jarsams* ‘süüa’, *stuvtoms* ‘unustada’,

meźe ‘on mida’, *araś meźe* ‘pole mida’	*ťejems* ‘teha’, *śormadoms* ‘kirjutada’
2. *karmams / purnams* ‘alustama, hakkama’, *anokstams* ‘valmistama’, *moĺems* ‘minema’, *sams* ‘tulema’, *maštoms* ‘oskama, mõistma’, *tonadom*s ‘harjuma, tundma’	b. *moramo* ‘laulma’, *ťejeme* ‘tegema’, *lovnomo* ‘lugema’, *sodamo* ‘teadma’, *śormadomo* ‘kirjutama’, *jarsamo* ‘sööma’, *kortamo* ‘rääkima’, *kunsolomo* ‘kuulama’, *tonavtńeme* ‘õppima’

Tegusõna oleviku ja mineviku (preteeritum I) pöördevormid

Infinitiivi *ms-* tunnusele eelnevad tüvevokaalid *a, o, e* esinevad nii oleviku kui mineviku pööretes valikuliselt. Olevikus esineb vokaal *a* ainsuse 1. ja 2. pöördes ja vokaal *i* ainsuse ja mitmuse 3. pöördes kõikidel verbidel. Mitmuse 1. ja 2. pöördes kaob tüvevokaal *o-* või *e-* lihtsa ehk tuletamata tüvega tegusõnadel (*lovo-ms, meŕe-ms*). Tüvevokaal säilib tegusõnadel, mille tüvele lisandub tuletussufiks (vt. *lov-n-oms*, *tonavt-ń-ems*) (vt. õppetükk 4).

Oleviku pöördevormid:

	soda-ms	*lovno-ms*	*meŕe-ms*	*tonavtńe-ms*
-a-n	*sodan*	*lovnan*	*meŕan*	*tonavtńan*
-a-t	*sodat*	*lovnat*	*meŕat*	*tonavtńat*
-i	*sodi*	*lovni*	*meŕi*	*tonavtńi*
-a/o/e-tano/-ťano	*sodatano*	*lovnotano*	*meŕťano*	*tonavtńeťano*
-a/o/e-tado/-ťado	*sodatado*	*lovnotado*	*meŕťado*	*tonavtńeťado*
-i-ť	*sodiť*	*lovniť*	*meŕiť*	*tonavtńiť*

Mineviku (preteeritum I) vormidel, mis väljendavad eelnevat määramata (nii lõpetatud kui ka lõpetamata) tegevust, on üldtunnuseks *i*, millele lisanduvad pöördelõpud (*-ń, -ť, -ś, -ńek, -ďe, -śť*). Ainsuse ja mitmuse 3. pöördes esinevad *i* asemel tüvevokaalid *a, o, e* nendel tegusõnadel, mille tüvele lisandub tuletussufiks, nt.: *lovnoms, tonavtńems*; lihtsa tüvega tegusõnadel (nt.: *meŕe-ms*) tüvevokaalid *o, e* kaovad.

Mineviku (preteeritum I) pöördevormid:

	soda-ms	*lovno-ms*	*meŕe-ms*	*tonavtńe-ms*
-i-ń	*sodiń*	*lovniń*	*meŕiń*	*tonavtńiń*
-i-ť	*sodiť*	*lovniť*	*meŕiť*	*tonavtńiť*
-a/-o/-e-ś	*sodaś*	*lovnoś*	*meŕś*	*tonavtńeś*
-i-ńek	*sodińek*	*lovnińek*	*meŕińek*	*tonavtńińek*
-i-ďe	*sodiďe*	*loviďe*	*meŕiďe*	*tonavtńiďe*
-a/-o/-e-śť	*sodaśť*	*lovnośť*	*meŕśť*	*tonavtńeśť*

Tegusõna *uĺems* mineviku **(**preteeritum I) vormid esinevad vaid liitvormi osana, lisandudes nimi-, omadus-, arv-, ase- ja määrsõna tüvele või käändevormile, analoogselt olevikus esinevatele liitvormidele, näiteks:

Käändsõna + *uĺems-* pöördelõpp

	studeńt-	*koso-*	*veĺese-*	*mazij-*
olevik				
Mon	*studeńtan*	*kosan*	*veĺesan*	*mazijan*
Ton	*studeńtat*	*kosat*	*veĺesat*	*mazijat*
Son	*studeńt*	*koso*	*veĺese*	*mazij*

Miń	*studenttano*	*kosotano*	*velesetano*	*mazijtano*
Tiń	*studenttado*	*kosotado*	*velesetado*	*mazijtado*
Siń	*studentt*	*kosot*	*velesetʹ*	*mazijtʹ*
minevik				
Mon	*studenteliń*	*kosoliń*	*veleseliń*	*mazijeliń*
Ton	*studenteliti*	*kosoliti*	*veleseliti*	*mazijeliti*
Son	*studenteli*	*kosoli*	*velesel*	*mazijel*
Miń	*studentelińek*	*kosolińek*	*veleselińek*	*mazijelińek*
Tiń	*studentelide*	*kosolide*	*veleselide*	*mazijelide*
Siń	*studentelitʹ*	*kosolitʹ*	*veleselitʹ*	*mazijelitʹ*

Iseseisvate mineviku pöördevormidena kasutatakse tegusõna *ulems-* mineviku (preteeritum II) vorme, mis väljendavad nii kestvalt kui ka korduvalt toimunud tegevust. Alljärgnevates näidetes on kõrvutatud *ulems-* mineviku pöördevormid (mis väljendavad korduvalt / kestvalt toimunut) ning määrsõnast ja tegusõna *ulems-* pöördelõppudest koosnevad liitvormid (mis väljendavad kestvalt toimunud tegevust).

Tegusõna *ulems* mineviku vormide kasutamine:

	korduv /kestev	kestev
Mon	*ulńiń toso*	*tosoliń*
Ton	*ulńiti toso*	*tosoliti*
Son	*ulńeś toso*	*tosoli*
Miń	*ulńińek toso*	*tosolińek*
Tiń	*ulńide toso*	*tosolide*
Siń	*ulńeśt toso*	*tosolitʹ*

Põhi- ja järgarvsõnade käänamine

Järgarvsõnad moodustatakse põhiarvsõnast, millele liitub *će-* lõpp. Arvsõnades esimene ja teine muutub tüvi: *vejke – vaśeńće* ‘üks – esimene’ (vt. ka: *vaś-ńa* ‘algul’) ja *kavto – omboće* ‘kaks – teine’ (vt. ka: *ombo* ‘muu’, *ombo mastor* ‘muu maa, välismaa’).

vejke üks *kavto* kaks	*vaś-e-ń-će* esimene *ombo-će* teine
kolmo kolm *kemeń* kümme *komś* kakskümmend *śado* sada *ťožeń* tuhat	*kolmo-će* kolmas *kemeń-će* kümnes *komś-e-će* kahekümnes *śado-će* sajas *ťožeń-će* tuhandes

Nii põhi- kui järgarvsõnad võivad esineda määramata ja määravas käändtüübis, nt.:

vejke, -ń, -ńeń, -ďe, -se, -ste, -ška, -vťeme;
vejkeś, -ńť, -ńteń, -ďeńť, -seńť, -steńť, -škańť, -vťemeńť;
omboće, -ń, -ńeń, -ďe, -se, -ste, -ška, -vťeme;
omboćeś, -ńť, -ńteń, -ďeńť, -seńť, -steńť, -škańť, -vťemeńť.

Järgarvsõnadele võivad lisanduda tegusõna *ulems-* pöördelõpud (nii oleviku kui mineviku liitvormides), näiteks:

vaśeńćan / vaśeńćeliń ‘olen / olin esimene’.

VESTLUS JA LUGEMINE Kortamo – lovnoma

Maal ja linnas *Veĺese – ošso*

mon meŕiń	ma ütlesin (ka: oletasin)
si ijeste *(si: sams* 'tulema')	järgmisel (tuleval) aastal
ińeči	kevadpüha (lihavõtted)
tašto/siŕe/umokoń:	vana:
tašto kudo	vana maja
siŕe lomań	vana inimene
umokoń ška	vana, ammune aeg
mo-/ma- tegevusnimed:	
eŕams: eŕamo	elamine/elu
učoms: učoma	ootamine/ootus
aršems: aršema	mõtlemine/mõte
eŕamo /učoma /aršema + -ś, -ťńe	= määrav deklinatsioon
(eŕamo /učoma /aršema + -m, -t jt.)	= omastav deklinatsioon

Tekstid

1. *Mikoĺť-Ĺosat bussot, siń kortiť. Mikoĺ školado mejĺe tuś tonavtńeme Saranov. Eŕi toso omboće ije. Ĺija od lomańťkak tuśť veĺesteńť. Veĺeś pokšoĺ, ńej lomańťńe toso alamot.*

Mikoĺ	*Saranov moĺat, Ĺosa?*
Ĺosa	*Avoĺ, Tavlav. Moĺan ĺeĺańeń. Son eŕi Tavlaso, ťejś od kudo. Mon meŕiń, ton Saransat.*
Mikoĺ	*Saransan, ńej kolmoška čiť uĺńiń kudoso.*
Ĺosa	*Koda tonavtńemaś moĺi?*
Mikoĺ	*Parosto. Ton ńejgak veĺesat?*
Ĺosa	*Veĺesan. Si ijeste tujan Moskovov tonavtńeme.*
Mikoĺ	*Od lomańťńe lamot veĺeseń?*
Ĺosa	*Alamot. Kemeńška uĺťano – mon, Taťu, Mihaloń Śoma, Kiŕoń Nasta, kiť-kiť Ĺijat.*
Mikoĺ	*Meźe jala ťejťado?*
Ĺosa	*Kizna, šokśńa viŕeń-pakśań ťevtńe lamoĺť. Ťeĺńa uĺńeś ška ojmśems. Ńej si Ińečiś – tundoń parodojak paro škaś.*
Mikoĺ	*Jakatado klubov?*
Ĺosa	*Śńardo-śńardo jakatano. Vantano kino, ťejťano koncert. Siť od lomańť Ĺija veĺeťńestejak, kištťano-moratano. Ton jakat kovgak Saranso?*
Mikoĺ	*Škaś jakams alamo. Moran studenteń folkgruppaso, jakan sportoń zalov, kosto-kosto teatravgak.*
Ĺosa	*Eŕamoś Saranso a beŕań. Ja, mon ńej ťese valgan. Eršik!*
Mikoĺ	*Tongak! Šumbrasto!*

- *Hääldamine (5-1)*

2. *Uńiverśiťet: umokoń – ńejeń škań.*
   - *Koso tonavtńat?*
   - *Tartuń Uńiverśiťetse.*
   - *Mon sodan, ťe uńiverśiťeteś umokoń.*
   - *Pek umokoń, panžoź 1632-ťe ijeste. Vaśńa uĺńeś a pokš, 4 fakuĺťetse.*

   Ńej son jala kasi. Uńiverśiťetsenť 9 fakuĺťett, 17 000-de lamo studentt, 1700 tonavtićat. Koso ton tonavtńat?

- Mon tonavtńan Mordovijań Uńiverśiťetse. Ťe uńiverśiťeteś od. 1931 ijeste 1957 ijes son uĺńeś insťitut, mejĺe – uńiverśiťet. Ńej toso 9 fakuĺťett, koso tonavtńiť 20 000-ďe lamo stuďentt. Ťesejak 1700 tonavtićat.

SÕNAVARA *Valks*

anokstams	valmistama	*peŕť*	läbi
ardoms	sõitma	*pokš*	suur
eŕavi	on vaja	*pŕevči*	tarkus
ikeĺe	varem	*pŕevej*	tark
Ińeči	kevadpühad	*purnams*	hakkama
iśak	eile	*sams*	tulema
ja	noh, nii	*satoms*	piisama
jala	ikka veel	*śokśńa*	sügisel
kańa	kas	*śormadoms*	kirjutama
karmams	hakkama	*sńardo*	millal, kui
kasoms	kasvama	*sńardo-sńardo*	vahest
keĺa	olevat	*staka, -sto*	raske, -lt
kizna	suvel	*stuvtoms*	unustama
kišťems	tantsima	*tarka*	koht
klub	klubi	*ťeĺńa*	talvel
kunsoloms	kuulama	*tonadoms*	harjuma
ĺeĺa	vanem vend, lell	*tujems*	ära minema
maksoms	andma	*tunda*	kevadel
maŕams	kuulma	*udoms*	magama
maštoms	oskama	*umok, -oń*	ammu, -ne
marto	kaasa(s),-ga	*vaj*	või nii
meĺat	möödunud aastal	*valmeŕevks*	vanasõna
meŕems	ütlema	*valgoms*	tulema maha, alla
ojmśems	puhkama	*vaśeńće*	esimene
ombo mastor	välismaa	*vaśńa*	esmalt, algul
omboće	teine	*večkems*	armastama
panžo/ms, -ź	avama, -tud	*vikšńems*	heegeldama

Kuues õppetükk *Kotoće peĺks*

Grammatika
  Omastav (*possessiivne*) käändtüüp
Vestlus ja lugemine
  Perekond
SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Omastav (possessiivne) käändtüüp

Omastavas deklinatsioonis, mis väljendab kuuluvussuhet omaja ja omatava vahel, esinevad nii isikut kui arvu tähistavad tunnused. Erinevalt määramata käändtüübist (kus mitmuse tunnuseks on *-t/-ť*) ja määratud käändtüübist (kus mitmuse tunnuseks on *-tne*/*-ťńe*) ei ole omastavas käändtüübis iseseisvat mitmuse tunnust – possessiivsufiksites väljendub ka arv. Omaja ja omatava arv võivad olla järgmistes suhetes:

omaja ainsuses – omatav ainsuses;
omaja ainsuses – omatav mitmuses;
omaja mitmuses – omatav ainsuses;
omaja mitmuses – omatav mitmuses.

Sõnavormidele eelnevad omastavas deklinatsioonis sageli ka omastavad asesõnad *moń, toń, sonze, mińek, tiṇk, sinst* (mis on isikuliste asesõnade *mon, ton, son, miń, tiń, siń* genitiivivormid). Näiteks: *moń paťam* ‘minu vanem õde’, *sonze ĺeĺazo* ‘tema vanem vend’.

Omastava käändtüübi tunnused:

Omaja ainsuses, omatav ainsuses /mitmuses

moń minu oma *-m*	*toń* sinu oma *-t/-ť*	*sonze* tema oma *-zo/-ze*
moń minu omad *-n/-ń*	*toń* sinu omad *-t/-ť*	*sonze* tema omad *-nzo/-nze*

Omaja mitmuses, omatav ainsuses /mitmuses

minek meie oma *-nok/-nek*	*tink* teie oma *-nk*	*sinst* nende oma *-st*
minek meie omad *-nok/-ńek*	*tink* teie omad *-nk*	*sinst* nende omad *-st*

Nagu näha, eristuvad omastava deklinatsiooni tunnused vaid osaliselt (peamiselt kategoorias omaja ainsuses – omatav ainsuses). (Mõnes murdes ei eristu ka 1. isiku tunnus – *m* tähistab nii ainsuse kui mitmuse arvu, nt.: *sazorom* ‘minu õde /õed’.

Näiteid: *sur* sõrm, *keď* käsi, *śeĺme* silm (konsonandiga lõppeva tüve ja omastava käändtüübi tunnuse vahele tekkib vokaal)

a) minu /sinu /tema oma

-m	*-t/-ť*	*-zo/-ze*
surom	*surot*	*surozo*
kedem	*kedeť*	*kedeze*

śeĺmem	*śeĺmeť*	*śeĺmeze*

b) minu /sinu /tema omad

-n/-ń (-m)	*-t/-ť*	*-nzo/-nze*
suron (m)	*surot*	*suronzo*
keďeń (m)	*keďeť*	*keďenze*
śeĺmeń (m)	*śeĺmeť*	*śeĺmenze*

a) meie /teie /nende oma, -d

-nok/-ńek	*-nk*	*-st*
suronok	*suronk*	*surost*
keďeńek	*keďenk*	*keďest*
śeĺmeńek	*śeĺmenk*	*śeĺmest*
-nok/-ńek	*-nk*	*-st*
suronok	*suronk*	*surost*
keďeńek	*keďenk*	*keďest*
śeĺmeńek	*śeĺmenk*	*śeĺmest*

Omatava subjekti arv võib eristuda kontekstis, näiteks tegusõna *uĺi, -ť* või eituse *araś, -ť* ainsuse ja mitmuse vormide abil.

Näide:

Minul /sinul /temal /meil /teil /neil

a) on sõber /ei ole sõpra: b) on /ei ole sõpru:

Moń uĺi /araś jalgam.	*Moń uĺiť /araśť jalgan (-m).*
Toń uĺi /araś jalgat.	*Toń uĺiť /araśť jalgat.*
Sonze uĺi /araś jalgazo.	*Sonze uĺiť /araśť jalganzo.*
Mińek uĺi /araś jalganok.	*Mińek uĺiť /araśť jalganok.*
Tink uĺi /araś jalgank.	*Tink uĺiť /araśť jalgank.*
Sinst uĺi /araś jalgast.	*Sinst uĺiť /araśť jalgast.*

Käänamine omastavas deklinatsioonis

tüvi + käändelõpp + omastava käändtüübi tunnus:

Üldjuhul on omastavas deklinatsioonis kaheksa käänet (nominatiiv, ablatiiv, inessiiv, elatiiv, illatiiv, prolatiiv, komparatiiv, abessiiv). Sugulust tähistavatel sõnadel on kolm käändevormi – nominatiiv, genitiiv ja datiiv seeriates *moń, toń, sonze* ja ainult nominatiiv seeriates *mińek, tink, sinst*. Ka omastava käändtüübi vormide moodustamine on seotud sõna semantikaga. Võrdlemisi vähesed sõnad võivad esineda komparatiivis ja abessiivis. Seerias *sonze* esineb tunnus *-zo/-ze* ainult nominatiivis, ülejäänud käänetes esineb tunnus *-nzo/-nze*.

Käänete moodustamine

Omaja – omatav (sg. – ainsus, pl. – mitmus)

moń	*toń*	*sonze*	*minek*	*tink*	*sinst*
Nom. sg.: *-m* pl.: *-n/-ń*	 *-t/-ť* *-t/-ť*	 *-zo/-ze* *-nzo/-nze*	 *-nok/-ńek* *-nok/-ńek*	 *-nk* *-nk*	 *-st* *-st*
Gen. *-ń*	 *-ť*	 *-nzo/-nze*	 –	 –	 –
Dat. *-ńeń*	 *-ťeń*	 *-nsteń*	 –	 –	 –
Abl.					

-ḍom, -n	*-ḍot*	*-ḍonzo*	*-ḍonok*	*-ḍonk*	*-ḍost*
-ḍ́em, -ń	*-ḍ́eť*	*-ḍ́enze*	*-ḍ́eńek*	*-ḍ́enk*	*-ḍ́est*
-dem, -ń	*-deť*	*-denze*	*-deńek*	*-denk*	*-dest*
-tom, -n	*-tot*	*-tonzo*	*-tonok*	*-tonk*	*-tost*
-ť́em, -ń	*-ť́eť*	*-ť́enze*	*-ť́eńek*	*-ť́enk*	*-ť́est*
-tem, -ń	*-teť*	*-tenze*	*-teńek*	*-tenk*	*-test*
Iness.					
-som, -n	*-sot*	*-sonzo*	*-sonok*	*-sonk*	*-sost*
-sem, -ń	*-seť*	*-senze*	*-seńek*	*-senk*	*-sest*
Elat.					
-stom, -n	*-stot*	*-stonzo*	*-stonok*	*-stonk*	*-stost*
-stem, -ń	*-steť*	*-stenze*	*-steńek*	*-stenk*	*-stest*
Illat. (s>z)					
-zom, -n	*-zot*	*-zonzo*	*-zonok*	*-zonk*	*-zost*
-zem, -ń	*-zeť*	*-zenze*	*-zeńek*	*-zenk*	*-zest*
Prolat.					
-vam, -n	*-vat*	*-vanzo*	*-vanok*	*-vank*	*-vast*
-gam, -n	*-gat*	*-ganzo*	*-ganok*	*-gank*	*-gast*
-kam, -n	*-kat*	*-kanzo*	*-kanok*	*-kank*	*-kast*
Komp.					
-škam, -n	*-škat*	*-škanzo*	*-škanok*	*-škank*	*-škast*
Abess.					
-vtomom, -n	*-vtomot*	*-vtomonzo*	*-vtomonok*	*-vtomonk*	*-vtomost*
-vť́emem, -ń	*-vť́emeť*	*-vť́emenze*	*-vť́emeńek*	*-vť́emenk*	*-vť́emest*
-tomom,-n	*-tomot*	*-tomonzo*	*-tomonok*	*-tomonk*	*-tomost*
-ť́emem, -ń	*-ť́emeť*	*-ť́emenze*	*-ť́emeńek*	*-ť́emenk*	*-ť́emest*
-temem, -ń	*-temeť*	*-temenze*	*-temenek*	*-temenk*	*-temest*

Näiteid:
ainsuse, mitmuse *(-n/-ń)* vormid:

a. Kehaosade nimed:

Nom.					
ṕŕam	*ṕŕat*	*ṕŕazo*	*ṕŕanok*	*ṕŕank*	*ṕŕast*
piĺem, -ń	*piĺeť*	*piĺeze, -nze*	*piĺeńek*	*piĺenk*	*piĺest*
Abl.					
ṕŕadom	*ṕŕadot*	*ṕŕadonzo*	*ṕŕadonok*	*ṕŕadonk*	*ṕŕadost*
piĺeḍ́em, -ń	*piĺeḍ́eť*	*piĺeḍ́enze*	*piĺeḍ́eńek*	*piĺeḍ́enk*	*piĺeḍ́est*
Iness.					
ṕŕasom	*ṕŕasot*	*ṕŕasonzo*	*ṕŕasonok*	*ṕŕasonk*	*ṕŕasost*
piĺesem, -ń	*piĺeseť*	*pilesenze*	*piĺeseńek*	*piĺesenk*	*piĺesest*
Elat.					
ṕŕastom	*ṕŕastot*	*ṕŕastonzo*	*ṕŕastonok*	*ṕŕastonk*	*ṕŕastost*
piĺestem, -ń	*piĺesteť*	*pilestenze*	*piĺesteńek*	*piĺestenk*	*piĺestest*
Illat.					
ṕŕazom	*ṕŕazot*	*ṕŕazonzo*	*ṕŕazonok*	*ṕŕazonk*	*ṕŕazost*
piĺezem, -ń	*piĺezeť*	*piĺezenze*	*piĺezeńek*	*piĺezenk*	*piĺezest*
Prolat.					
ṕŕavam	*ṕŕavat*	*ṕŕavanzo*	*ṕŕavanok*	*ṕŕavank*	*ṕŕavast*
piĺevam, -n	*piĺevat*	*piĺevanzo*	*piĺevanok*	*piĺevank*	*piĺevast*

b. Sugulusterminid:

moń	Nom.:	*sazorom, -n; ťejťeŕem, -ń*
	Gen.:	*sazoroń, ťejťeŕeń*
	Dat.:	*sazoroneń, ťejťeŕeńeń*
toń	Nom.:	*sazorot, ťejťeŕeť*
	Gen.:	*sazorot, ťejťeŕeť*
	Dat.:	*sazoroteń, ťejťeŕeteń*
sonze	Nom.:	*sazorozo, -nzo; ťejťeŕeze, -nze*
	Gen.:	*sazoronzo, ťejťeŕenze*
	Dat.:	*sazoronsteń, ťejťeŕensteń*
minek	Nom.:	*sazoronok, ťejťeŕeńek*
tink	Nom.:	*sazoronk, ťejťeŕenk*
sinst	Nom.:	*sazorost, ťejťeŕest*

Omastavas deklinatsioonis võivad esineda erinevad sõnaliigid – nimisõnad (eriti kehaosade nimetused, sugulust tähistavad terminid, ka tegevusnimed jt.), ase- ja arvsõnad, postpositsioonid, tegusõna infiniitsed vormid (*des*- ja kesksõna).

Näiteid:

> *škamo-m, -t, -nzo, -nok, -nk, -st* < (*eś-* + *-ka* prolatiiv +*-mo*) 'üksinda'; *moĺe-mste-m, -ť, -nze, -ńek, -nk, -st* 'minnes'; *marto-m, -t, -nzo, -nok, -nk, -st* '-ga, koos'.

VESTLUS JA LUGEMINE *Kortamo – lovnoma*

Perekond *Kudoraśke*

Ilušińkat *(-ińkat* '-kond')	Ilušinite perekond
alo /veŕe pe	alumine /ülemine külaots
sńars	seni kui
meŕems Ieṃse	pöörduma nimepidi
Ilišems miŕdeńeń	mehele minema
urvakstoms	naist võtma
satoms: satoška	piisama: piisavalt (palju)
tujems ruzavaks	loobuma oma rahvariietest (venestuma)
uĺi-paro	varandus
lamońe-ńek, -nk, -st	mitmekesi (= palju)
kolmońe-ńek, -nk, -st	kolmekesi

Tekstid

- *Hääldamine (6-1)*

1. *Iĺušińkat eŕaśť alo pese. Iĺuš, Ilijaks meŕems Iĺija, umok kuloś, kudoraśkeńť Ieṃeś jala uĺńeś ťeke. Tašto kudosońť tago-sńardo eŕaśť lamońest, keveteješkast, ńej anśak Ohŕemata ńinze marto škamost. Kolṃo ćorast urvakśśť, tuśť eŕamo od tarkav. Ćoratńeń kudost uĺńešť veŕe pese. Ťetast-avast maksśť ćoratńeńeń ŕevet, pursozt, sarazt. Skalost uĺńeś vejke. Śede tov ćoratńejak ramaśť skalt. Ćoratńeń ejkakšost lamoĺť. Sńars ťetast-avast uĺńešť viŕše-pakśaso, siŕetńe aštešť ejkakštneń marto.*

Ťejťeŕest vejkeĺ. Komś ijese son ĺišś miŕďeńeń šabra veĺev. Miŕďeś uĺńeś pŕevej paro ćora. Iješka siń eŕašť veise aťavtońť-avavtońť marto, mejĺe tušť tonavtńeme Saranov. Aťavtońť-avavtońť kudost pokšoĺ, uĺi-paroś kudosońť satoškaĺ. Odtne eŕašť kizna veĺese. Škań jutaź siń ramašť mašina, šeďe tov Saranso ramašť kudo. Ejkakšost uĺńešť kavto – vašeńćeś ćorińe, ombоćeś ťejťeŕka.

Harjutus. Vastake küsimustele:

Śnarońek eŕašť Iĺušińkat?
Śnaro ćorast-ťejťeŕest uĺńešť Ohŕemaťań ńinze marto?
Kije kudoraśketńeste tuś eŕamo od kudov?
Kov ĺišś miŕďeńeń ťejťeŕest?
Meks ťejťeŕeś miŕďeńze marto tušť Saranov?
Koso siń ramašť kudo?

-Śeďe ikeĺe erźaťńe eŕašť lamońest. Kudoraśkeks uĺńešť pokšťaťńe, ťeťaťńe-avaťńe, odtne ejkakšost marto. Avaťńe-ťetatńe meŕšť ćorast ńińťeń uŕva. Veženće ćorań ńińťeń meŕšť uŕvińe, peńeŕva. Ćorańť sazoronzo, jalakśonzo meŕšť ĺeĺast ńińťeń uŕaž. Uŕažoś meŕś miŕďenze sazortneńeń parija. Avaj, ťetaj – išťa meŕit ejkakštne avansteń-ťetansteń. Pataj, ĺeĺaj meŕit veženćeťńe śeďe pokš ťejťeŕťńeńeń-ćoraťńeńeń. Veĺeń eŕićaťńe, śeďe siŕetńe, ńejgak meŕit išťa, avoĺ ĺemse.

SÕNAVARA ***Valks***

alo pe	küla alumine ots	*pokšťat-babat*	vanaisa ja -ema
aťavt	äi	*ponasuŕe*	villane lõng
avavt	ämm	*pŕa*	pea
čeŕ, čeŕť	juus, juuksed	*pŕev(ť)*	aju(d), mõistus
čevťe	pehme	*pšťi*	terav
ejkakš	laps	*pulaj*	tagapõll
eŕge	pärl	*pursoz*	põrsas
kaŕšems	jalga panema	*putoms*	panema
kaŕť-prakstat	viisud ja jalarätid	*ŕeve*	lammas
kedks	käevõru	*ruća*	rüü, tuunika, kittel
kemť	saapad	*rungo*	rind, kere, keha
keŕams	lõikama	*ruzava*	venelanna
kirga	kael	*saraz*	kana
kirgapaŕ	kurk, neel, kõri	*satoms*	piisama
koct	kangas	*satoška*	piisavalt
kodams	kuduma	*sazor*	(vanem) õde
koŕas	järgi, vastavalt	*skal*	lehm
kudoraśke	pererahvas	*siveĺ*	liha
lamońest	mitmekesi	*śkamo(-m)*	üksinda (*omastav*)
lang/s, -so	peale, peal	*śulgamo*	sõlg
liśems	väljuma	*sur*	sõrm
liśems miŕďeńeń	mehele minema	*surks*	sõrmus
meŕems	ütlema	*šačoms*	sündima
mešťe	rind	*tago-śńardo*	kunagi
miŕďe	abikaasa, mees	*tašto*	vana
ńi	abikaasa, naine	*ťeke*	sama
oršamo(peĺ)	riietus	*ruzijams*	venestuma
paća	rätik	*uĺi-paro*	varandus
panar	särk, tuunika	*umok*	ammu
pango	peakate, tanu	*uŕaž*	vennanaine
pango	seen	*uŕv(-i-ńe)*	noorim minia
parija	mehe õde	*uŕvaksto/ms,-ź*	abielluma, -nud
pata	vanem õde, tädi	*vana*	näed, vaata
peke	kõht	*vačoms*	tühjaks minema

		vačopeke	tühja kõhuga
pej	hammas	*vaśńa*	algul
peńeŕva	noorim minia	*vasolbaba*	emapoolne vanaema
piĺe	kõrv	*veŕe pe*	küla ülemine ots
piĺekst	kõrvarõngad	*vežeńće*	noorem
piĺge	jalg	*vikšńems*	tikkima
pinge	sajand, iga	*źepe*	tasku
pokš či	tähtpäev		

Seitsmes õppetükk *Śiśemeće peĺks*

Grammatika Oleviku /tuleviku ja mineviku (preteeritum I) eitavad vormid Tegusõna *uĺems* eitavate (mineviku) vormide kasutamisest Käskiv kõneviis (määramata pöördtüüp) Vestlus ja lugemine *Elulood* SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Oleviku /tuleviku ja mineviku (preteeritum I) eitavad vormid

Olevik: eitus *a* + tegusõna pöördevorm
Näiteks: *a moĺan, -t, -i, -ťano, -ťado, -iť* ‘(mina, sina, tema, meie, teie, nemad) ei lähe’.

Minevik: eituse *eź-* pöördevormid + tegusõna tüvi
Näiteks: *eźiń, - ť , -ź, -ńek, - ďe, -źť moĺe* ‘(mina, sina, tema, meie, teie, nemad) ei läinud’.

Näiteid: *tujems* ‘lahkuma, ära minema’, *sams* ‘tulema’.

Olevik / tulevik	Minevik	Olevik / tulevik	Minevik
tujan *san*	*tujiń* *siń*	*a tujan* *a san*	*eźiń tuje* *eźiń sa*
tujat *sat*	*tujiť* *siť*	*a tujat* *a sat*	*eźiť tuje* *eźiť sa*
tuji *si*	*tuś* *saś*	*a tuji* *a si*	*eź tuje* *eź sa*
tutano *satano*	*tujińek* *sińek*	*a tutano* *a satano*	*eźińek tuje* *eźińek sa*
tutado *satado*	*tujiďe* *siďe*	*a tutado* *a satado*	*eźiďe tuje* *eźiďe sa*
tujiť *siť*	*tuśť* *saśť*	*a tujiť* *a siť*	*eźť tuje* *eźť sa*

Tegusõna *uĺems* eitavate (mineviku) vormide kasutamisest

Minevikuvormides järgneb eitusele *eź* tegusõna *uĺems* tüvi *uĺńe-* ‘olema, korduv / kestev’ (vt. ka mineviku vormid: *mon uĺńiń* ‘mina olin, olen olnud’*, ton uĺńiť, son uĺńeś, miń uĺńińek, tiń uĺńiḑe, siń uĺńeśť*):

Mon eźiń uĺńe toso. ‘Ma ei olnud /ei ole olnud seal.’
Ton eźiť uĺńe toso.
Son eź uĺńe toso.
Miń eźińek uĺńe toso.
Tiń eźiḑe uĺńe toso.
Siń eźť uĺńe toso.

Liitvormidega, mis koosnevad käändsõnast (ka määrsõnast) ning tegusõna *uĺems* pöördelõpust (preteeritum I), kasutatakse eitust *a*: *Mon a tosoĺiń* ‘Seal mind ei olnud (sel hetkel)’. Vt. ka: *Mon uĺńiń avoĺ toso*. ‘Ma olin mitte seal (vaid kusagil mujal).’ Tähenduses ‘puuduma’ kasutatakse tegusõna *araś, -ť* mineviku pöördevorme, nt. *Mon araśeliń toso.* ‘Mind ei olnud/ ei ole olnud seal’.

Eitust väljendavad ka asesõnad ja postpositsioonid, millele lisandub rõhuline lõpp *-gak /-kak /-jak*:

Kiń ńejiť? – Kińgak eźiń ńeje. Keda sa nägid? – Ma ei näinud mitte kedagi.
Kov jakiť? – Kovgak eźiń jaka. Kus sa käisid? – Ma pole mitte kusagil käinud.
Meźe meŕat? – Meźejak a meŕan. Mida sa ütled? – Ma ei ütle mitte midagi.

Rõhuline lõpp *-gak/-kak/-jak* võib eitavas lauses liituda nii asesõna kui postpositsiooniga:

Kiń marto kortiť? – a) *Kińgak marto eźiń korta.*
b) *Kiń martojak eźiń korta.*
Kellega sa rääkisid? – Ma ei rääkinud kellegagi.

Käskiv kõneviis (määramata pöördtüüp)

Käskiva kõneviisi vormidel on ainsuses *k-* või *t-* /*ť-* tunnus. Üldjuhul lisandub *k*-tunnus *a-* vokaaliga lõppevale tüvele, erandina ka mõnede tegusõnade *o-* ja *e-* tüvele. Tunnuse *t-*/*ť-* variandid lisanduvad vastavalt *o- ja e-* vokaaliga lõppevale tüvele. Lihttüvedes kaovad *o-* ja *e-* vokaalid käskiva tunnuse ees. Mitmuses lisandub käskiva kõneviisi tunnus *-do*/*-ḑe.* Sõnavormidel *aźo, aźodo* ‘mine, minge’ ja *užo, užodo* ‘oota, oodake’ on hüüdsõnade omadused. Eitusvormides esineb eitussõna *iĺa, -do.*

ainsus: -k *mitmus: -do/-ḑe*	*ainsus:-t/-ť* *mitmus:-do/-ḑe*	*ainsus/mitmus:* *(iĺa /iĺa-do)* + tüvi
morams: *mora-k, -do* *jarsams:* *jarsa-k, -do* *sovams:* *sova-k, -do* *lovnoms:* *lovno-k, -do* *udoms:* *udo-k, -do* *ojmśems:* *ojmśe-k, -ḑe* *kortńems:* *kortńe-k, -ḑe*	*vanoms:* *van-t, -o-do* *lovoms:* *lov-t, -o-do* *putoms:* *put-t, -o-do* *moĺems:* *moĺ-ť, -e-ḑe* *śimems:* *śim-ť, -e-ḑe* *ťejems:* *ťej-ť, -e-ḑe* *sajems:* *saj-ť, -e-ḑe*	*iĺa /iĺa-do mora* *iĺa /iĺa-do vano* *iĺa /iĺa-do saje*

Näiteid:

Vana ťese umaŕť. Jarsak!	Vaata, siin on õunu. Söö!
Sak ťej! Kortatano.	Tule siia! Räägime.
Vana suĺikasońť ĺimonad. Śimť!	Näe, pudelis on limonaad. Joo!
Maŕat moro? Kunsolok!	Kas sa kuuled laulu? Kuula!
Ńejťado meżejak? Vanodo!	Näete midagi? Vaadake!
Aźo tov! Toso ĺembe.	Mine sinna! Seal on soe.
Aźodo ťeste! Iĺado ťejńe iśťa.	Minge siit ära! Ärge tehke nii.
Sovak! Ozak! Vasoldo sat?	Astu sisse! Võta istet! Tuled kaugelt?
Toso kijak araś. Iĺa / Iĺado peĺe!	Seal pole kedagi. Ära / ärge kardke!
Aštek-aštek! Čokšńeś kuvaka.	Ole-ole! Õhtu on pikk.

VESTLUS JA LUGEMINE *Kortamo – lovnoma*

Elulood *Eŕamoťńe*

paro meĺse	meeleldi, hea meelega
eŕams vepeĺe	elama kodust eemal
eŕva koso	igal pool
eŕams pensijań jarmakso	elatuma pensionist
tujems meĺs	meeldima
si ijeste	järgmisel aastal
śeń kuvalt	selle pärast /kaudu
aźo, -do tov	mine, -ge sinna
sak(a) ťej	tule siia

Tekstid

- *Hääldamine (7-1)*

Moń eŕamom
Mon šačiń-kasiń Kuzim veĺese. 1950-će ijeťńeste veĺeś pokšoĺ, kudoťńe uĺńeśť kavto śadodo lamot. Veĺeń eŕićaťńe kortaśť ańsak erźaks. Kijak eź korta ruzoń keĺse. Mejĺe karmaśť sodamo ruzoń keĺeńťkak. Eŕiń veĺese śišem ijeť. Veĺeń škola sońť uĺńeśť ańsak ńiĺe klasst. Pokš škola malaso araśeĺ. Paťam-ĺeĺam tušť Saranov tonavtńeme. Mejĺe ťeťam-avamgak sazorom marto tušť tov. Mon eŕiń babań marto. Kavksoće ijestem tujiń Saranov. Toso karmiń tonavtńeme ruzoń školaso. Vaśeńće ijeste ruzoń keĺse tonavtńemaś uĺńeś staka. Eŕva kizna jakiń veĺev, eŕiń toso pek paro meĺse. Školado mejĺe tonavtńiń univerśitetse vaśńa anglań keĺeńť, mejĺe francuzoń keĺeńť. Nej kolmońgemeń ijeđe lamo eŕan Tartuso. Kortan estonoks, tonavtńan ĺija finneń-ugrań keĺťkak. Sńardo-sńardo jakan ombo mastorov. Jakan ťevs, avoĺ ojmśeme. Uĺńiń Angĺijaso, Italijaso, Franćijaso, Vengŕijaso.

Harjutus. Vastake küsimustele:

- *Sńaro eŕićat uĺneśť Kuzimse?*
- *Meks tujiđe eŕamo Saranov?*
- *Ejkakšpingste kortiť ruzoń keĺse?*
- *Ruzoń keĺse tonavtńemaś uĺńeś staka?*
- *Meże tonavtńiť uńiverśitetse?*
- *Meks siť eŕamo Tartuv?*
- *Snaroće ije eŕat Tartuso?*
- *Uĺńiť ombo mastorsojak?*

Skulptor Erźado

Erźań raśkesteńť ĺišś skulptor, konańďe vasńa karmaśť sodamo Itaĺijaso, Franćijaso, ĺija mastorga Europaso, śeďe meile Ruzoń, Erźań mastorsojak. Sonze ĺemeze Śtepan D. Nefjodov (ťeťanzo ĺemeze uĺńeś Dmitŕij, erźaks meŕems Mitŕej). Saranso uĺi Śtepan Erźań ĺemse gaĺeŕeja. Ekskuršijań veťića korti tuŕist marto, kona vaśeńćeďe maŕi skuĺptor Erźado.

- *Śtepan Nefjodov-Erźa šačś 1876-će ijeste erźań veĺese, Bajevoso. Ejkakšpingstenze son tonavtńeś artomań ťeveńť, artś pazavat. Son uĺńeś komś kotovo ijese od ćora, sńardo tuś tonavtńeme Moskovov. Tonavtńemste karmaś ťejeme skuĺpturat.*
- *Sńardo sonze ĺemeze karmaś uĺeme Erźa?*
- *Moskovso eŕamsto sonze uĺńeś jalgaks vejke lomań Itaĺijasto. 1906 ijeste Śtepan tuś Itaĺijav. Vaśńa son eŕaś jalganzo kudoso. Artomań, skuĺpturań paro sodića (Ugo Nebbia) marto Śtepan jakaś lamo muźejga, karmaś ńejeme śeďe parosto skuĺpturań mazičińť. Ombo mastorso son eŕaś kavkso ijeť, skuĺpturanzo uĺńeśť kemeń galeŕejań-salonoń ńevťemaso. Skuĺpturanzo langs son karmaś keŕamo S. Erźa ĺemeńť.*
- *Išťa Evropaso karmaśť sodamo erźań skuĺptordo, erźaťńeďe?*
- *Lamoťńe arśeśť, son ruz. Erźań raśkeďe ombo mastorso meźejak eźť soda. Skuĺptorońť ĺemenze kuvalt karmaśť lomańťńe ťija-tuva sodamo erźań raśkeďeńťkak.*
- *Sńardo Śtepan Erźa saś eś mastorov?*
- *Eŕavi meŕems, eś mastorso son eź eŕajak. Anśak jakaś sńardo-sńardo kudoraśkenze vanomo. Eŕaś Moskovso, Uralso, mejĺe 1926 ijeste tuś Paŕižev, tosto ijeďe mejĺe Argenťinav. Moskovov son tago saś 1950 ijeste, ijenze śeste uĺńeśť 74. Son šumbra lomańeĺ. Moskovso 1954 ijeste sonze uĺńeś pokš ńevťema. Pek lamot saśť skuĺpturanzo vanomo. Śeďe mejĺe sonze ateĺjese sval uĺńeśť lomańť. Kuloś Śtepan Erźa 1959 ijeste Moskovso, kalmozo Saranso.*
- *Skuĺpturanzo mazijďejak mazijť. Moń meĺs pek tujiť marmorsto di čuvtosto keŕaź šačoťńe.*
- *Marmorsto son karmaś keŕamo Itaĺijaso, Mikeĺanželoń skuĺpturaťńeń langs vanoź. Argenťinaso son keŕaś lamo šačot čuvtosto. Śtepan Erźa eŕaś pek staka eŕamoso ĺija mastorga – jarmaktomo, kudovtomo, vačočise. Saranoń gaĺeŕejasońť lamo skuĺpturanzo araśť, siń lomań keďga eŕva kosot.*
- *Kijak śormadś Śtepan Erźado?*
- *Śormadśť. Uĺiť paro aĺbomt arhiveń maťeŕial marto, ĺija ĺiťeraturajak. Vana ťe infolopastońť lovnodo meźeś uĺi. Vanodo, ťese uĺi bibĺiografija. Sovado minek arhiveń zalońťeń, moĺeďe Bajevo-veĺev: kudosońť, koso šačś-kaśś Śtepan Erźa ńej muźej.*

Harjutus. Parandage järgmisi väiteid.

1. *Skuĺptor Erźań ťeťanzo ĺemeze uĺńeś Śtepan.*
2. *Skuĺptoroś tonavtńeś skuĺptura Itaĺijaso.*
3. *Erźa eŕaś Itaĺijaso kolmo ijeť.*
4. *Moskovso uĺi Erźań ĺemse gaĺeŕeja.*
5. *Argenťinaso Erźa keŕaś lamo šačot marmorsto.*
6. *Erźań eŕamodonzo kijak meźejak eź śormado.*

SÕNAVARA ***Valks***

ejkakšpinge	lapsepõlv	*ńevťema*	näitus
artoms, -ma	maalima, -mine	*paz*	jumal
ańśak	ainult	*pazava*	ikoon
arśems	arvama	*peĺems*	pelgama, kartma
ažo, -do	mine, -ge	*penśija*	pension
eŕavi	on vaja	*putoms*	panema
eŕića	elanik	*ramams*	ostma
eŕva	iga	*si ijeste*	tuleval aastal
iĺa, -do	ära, -ge	*sovams*	sisenema

info-lopa	infoleht	*suĺika*	klaas, pudel
jutkso	seas, vahel	*sval*	alati
kalmo	kalm, haud	*śeks*	sellepärast
kańťvetkat	kommid	*šačoms*	sündima
kasoms	kasvama	*šačo*	kuju
kaźńe	kingitus	*tago*	taas
keŕams	lõikama	*ťija-tuva*	siin-seal
kšńi	raud	*tonadoms*	harjuma
kuloms	surema	*tŕams ejkakš*	kasvatama last
kuvalt	järgi, kaudu	*tujems*	lahkuma; tooma
langs	peale	*umok*	ammu
ĺišems	välja tulema	*vana*	näed sa, näe
marmor	marmor	*vepeĺe*	eemal
mastorlango	maailm	*vačoči*	nälg
maziči	ilu	*važoďems*	töötama
meĺs tujems	meeldima	*vešńems*	otsima
mijems	müüma	*veťića*	juht (vedaja), giid
meĺat	mullu	*viďe*	õige
ozams	istuma	*čavo*	tühi
paro meĺse	meeleldi	*čuvto, -ń*	puu, -st

Kaheksas õppetükk *Kavksoće peĺks*

Grammatika
- Määrav pöördtüüp
- Pööramine määravas pöördtüübis

Vestlus ja lugemine
- *Argielu*

SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Määrav pöördtüüp

Ersa keele struktuuris esineb selline huvitav nähtus nagu tegusõna objekt- (ehk määrav) pööramine, millega väljendatakse määratud objektile suunatud tegevust, nt.: *ťejsa* ‘mina teen selle (ära), *morasińek morońť* ‘meie laulame selle (laulu)’. Lõpetatud tegevust tähistavates objektpööramise vormides võivad esineda vaid transitiivsed tegusõnad. Määrava pöördtüübi ehk konjugatsiooni oleviku vormidega väljendatud tegevus seostub üldjuhul tulevikuga.

Määramata pöördtüüp:	Määrav pöördtüüp:
Olevik	(olevik) – tulevik
Mon śormadan śorma.	*Mon śormadsa śormańť.*
Ma kirjutan (üht) kirja.	Ma kirjutan (selle) kirja (valmis).

Tundmist või seisundit väljendavatel tegusõnadel (nt. *večkems* ‘armastama’, *maŕams* ‘kuulma, tundma ennast’, *sodams* ‘teadma’) määrava konjugatsiooni olevikuvormid tulevikuga seonduvat tavaliselt ei tähista.

Määramata pöördtüüp: olevik	Määrav pöördtüüp: olevik
Mon sodan jovks.	*Mon sodasa jovksońť.*
Ma tean üht muinasjuttu.	Ma tean (seda) muinasjuttu.

Mon mańan moro.	*Mon mańasa moroń́.*
Ma kuulen (üht) laulu.	Ma kuulen (seda) laulu.

Mõnede tegusõnade (näiteks *ńejems* 'nägema') määrava pöördtüübi vormid võivad olenevalt kontekstist väljendada seost nii oleviku kui tulevikuga.

Määramata pöördtüüp:	Määrav pöördtüüp:
Mon ńejan ťejťeŕ (olevik).	*Mon ńesa ťejťeŕeń́* (olevik /tulevik).
Ma näen (üht) tüdrukut.	Ma näen (seda) tüdrukut (olevik /tulevik).

Tegusõna *ńejems* määrava konjugatsiooni vorm võib ka sel juhul, sõltuvalt objektist, väljendada vaid olevikus toimuvat, nt.:

Mon ńejan narmoń.	*Mon ńesa narmońeń́.*
Ma näen (üht) lindu (praegu).	Ma näen (seda) lindu (praegu).

Pööramine määravas pöördtüübis

Määrava konjugatsiooni vormides lisanduvad tegusõna tüvele lõpud, mis tähistavad nii tegijat (nt. mina, sina, tema, meie, teie, nemad; see; mees jt.) kui ka kogejat (nt. mind, sind, teda, meid, teid, neid; seda; meest jt.). Subjekt ja objekt võivad olla nii ainsuses kui mitmuses (nt. mina näen sind, tema näeb meid, meie näeme teid jt.), kuid suur osa mitmuse lõppudest ei eristu. Mõned vormid (nt. mina/meie … mind/meid, sina/teie … sind/teid) puuduvad, nagu on näha allpool toodud tabelitest. Nii subjektina kui objektina võivad esineda ase- ja teised käändsõnad. Subjekt võib olla määramata, määrava ja omastava käändtüübi nominatiivis, objekt esineb kas määrava või omastava käändtüübi genitiivis (tegusõna väljendab lõpetatud tegevust), nt.:

*Ava /avaś /avazo moriźe moroń́ /*moronzo.
'(Üks) naine /(see) naine / (tema) ema laulis (seda / oma) laulu'.

Määramata pöördtüübis võib objekt esineda nii määrava või omastava käändtüübi vormis kui ka määramata deklinatsioonis (sel juhul väljendab tegusõna lõpetamata tegevust):

*Ava /avaś /avazo moraś moro /moroń́ /*moronzo.
'(Üks) naine /(see) naine /(tema) ema laulis (üht) laulu /(seda) laulu /(oma) laulu'.

Määrava pöördtüübi lõpud
a) oleviku /tuleviku,
b) mineviku (preteeritum I) vormides:

	moń	*Toń*	*sonze*	*mińek*	*tink*	*sinst*
a)						
mon		*-tan*	*-sa*		*-tadiź*	*-siń*
ton	*-samak*		*-sak*	*-samiź*		*-siť*
son	*-samam*	*-tanzat*	*-si*	*-samiź*	*-tadiź*	*-sinźe*
miń		*-tadiź*	*-sińek*		*-tadiź*	*-sińek*
tiń	*-samiź*		*-sink*	*-samiź*		*-sink*
siń	*-samiź*	*-tadiź*	*-siź*	*-samiź*	*-tadiź*	*-siź*
b)						
mon		*-ťiń*	*-ja*		*-ďiź*	*-ń*
ton	*-mik*		*-k*	*-miź*		*-ť*
son	*-mim*	*-ńźiť*	*-źe*	*-miź*	*-ďiź*	*-nźe*
miń		*-ďiź*	*-ńek*		*-ďiź*	*-ńek*
tiń	*-miź*		*-nk*	*-miź*		*-nk*
siń	*-miź*	*-ďiź*	*-ź*	*-miź*	*-ďiź*	*-ź*

Näiteid:

Määramata konjugatsioon:	Määrav konjugatsioon:
a) olevik	olevik /tulevik
Mon śormad-an śorma	*Mon śormad-sa śormańť*
Ton śormad-at śorma	*Ton śormad-sak śormańť*
Son śormad-i śorma	*Son śormad-si śormańť*
Miń śormad-tano śorma	*Miń śormad-sińek śormańť*
Tiń śormad-tado śorma	*Tiń śormad-sink śormańť*
Siń śormad-iť śorma	*Siń śormad-siź śormańť*
b) minevik	minevikus lõpetatud tegevus
Mon śormad-i-ń śorma	*Mon śormad-i-ja śormańť*
Ton śormad-i-ť śorma	*Ton śormad-i-k śormańť*
Son śormad-ś śorma	*Son śormad-i-że śormańť*
Miń śormad-i-ńek śorma	*Miń śormad-i-ńek śormańť*
Tiń śormad-i-de śorma	*Tiń śormad-i-nk śormańť*
Siń śormad-śť śorma	*Siń śormad-i-ź śormańť*

Nii määramata kui määravas pöördtüübis esineb eitavates olevikuvormides eitus *a* ja minevikuvormides eitus *eź*. Olevikuvormides järgneb eitusele tegusõna vastava konjugatsiooni lõpuga, minevikuvormides lisanduvad konjugatsiooni lõpud eitusele (tegusõna esineb tüve vormis).

Näiteid:

Olevik: *a śormadsa śormańť* ‘ma ei kirjuta kirja (valmis)’, *a sodatan* ‘ma ei tunne sind’;
Minevik: *eźija śormado śormańť* ‘ma ei kirjutanud kirja (valmis)’, *eźiťiń soda* ‘ma ei tundnud sind ära’.

Määrava pöördtüübi vormide kasutamine:

Määramata pöördtüüp	Määrav pöördtüüp
lõpetamata tegevus a) olevik /tulevik: *Mon lovnan jovks.* *b)* minevik: *Mon lovniń jovks.*	**lõpetatud** tegevus a) tulevik: *Mon lovnosa jovksońť.* *b)* minevik: *Mon lovnija jovksońť.*
seisund a) olevik: *Mon večkan ejkakšt.* *Son mańi vajgeĺť.* *Tiń sodatado jovkst?* *Mon ńejan narmoń.* b) olevik: *Mon ńejan ťejťeŕ.*	**seisund** a) olevik: *Mon večksiń ejkakštneń.* *Son mańasińźe vajgeĺťńeń.* *Tiń sodasink jovkstneń?* *Mon nesa narmońeńť.* b) olevik: *Mon nesa ťejťeŕeńť .* c) tulevik: *Mon nesa ťejťeŕeńť.*

VESTLUS JA LUGEMINE *Kortamo – lovnoma*

Argielu *Eŕva čiń ťevťńe*

lomań jutkso	rahva /teiste seas, vahel
jutkoška, -sto	vaba aeg, vabal ajal
uštoms kaštom	kütma ahju
meźť-meźť, koj-meźť	mida(gi)
veťams pŕa	käituma
eŕva meź/e, -ť	igasugust, -seid (asja, -u)
Piťńeze	(tema) hind
pekem, -ť/-ze/-ńek/-nk/-st	kõht on tühi
vačś	(tühjaks läinud)
ťese vana	vot siin, näe

Tekstid

- *Hääldamine (8-1)*

1. *Mitŕejńize śti čiĺišema marto. Uštsi kaštomonzo, poťavtsi skalonzo, pańi kši, piďi jam. Jarsiť-ťejiť miŕďenze marto, mirďeś tuji veďgevev. Vedgeveś tašto, Mitŕejaťań toso ťevenze lamot. Mitŕejńize čiť ťeji kudoń ťevť – piďi, šli-nardi, muśki. Jutkoškasto sti meźejak. Čokšńeń peĺev son tuji piŕev, toso valnosińźe emežťńeń. Čokšńe andsińźe ŕeveťńeń, skaloń, sovi kudos. Miŕďenze marto jarsiť-ťejiť, karmiť vanomo ťeĺevizor. Sńardo-sńardo sovi šabrast, Dŕigaťa. Ćoraťńe śimiť čajďe, karmiť kortamo poĺiťkado, veĺeń ťevťńeďe, umok škadońť. Avaś sti-kodi, kunsoli meźeďe ćoraťńe kortiť. Iśťa čokšńest juti. Ejkakšost eŕiť vepeĺe, sńardo-sńardo siť veĺev. Tunda siť emežeń putomo, śoksńa ĺezdiť emežťńeń purnamsto.*

- *Hääldamine (8-2)*

2. *Ašťema kudo*
   Kov od lomańťńe jakaśť vejse umokoń škasto, sńardo araśeĺť a klubt, a kafeteŕijat, a kinoťeatrat? Kizna siń puromśť kišťeme-moramo veĺeń kunškaso, ĺija tarkava, moĺśť viŕev. Ťeĺńa čokšńeń škasto siń puromśť škamonzo eŕića avań kudos, konańeń meŕśť ašťema kudo. Od ťejťeŕťńe sajiź martost stamost-kodamost, vikšńemast. Ašťemań kudoso siń ńevťiź meźe maštit ťejeme, vaniź ĺijaťńeń ťevest, tonavtńešť meźejak od. Ašťemań kudos puromśť od ćoratkak. Od lomańťńe veise kortaśť, kišťśť-moraśť, nalkśešť, muśť jalgat. Toso uĺńešť pejďemat, sńardo-sńardo šeĺveďťkak. Ćoraťńe-ťejťeŕťńe tonadśť lomań jutkso ašťeme, karmaśť sodamo koda veťams pŕańť.

SÕNAVARA *Valks*

andoms	süüa andma	*oršams*	selga panema
ćeća	lill	*oršamopeĺ*	rõivas
čaŕkoďems	aru saama	*pańems*	küpsetama
čavo	tühi	*pejďems*	naerma
čiĺišema	päikesetõus	*peŕka*	ümber
emež	köögivili	*piďems*	keetma
jovks	muinasjutt	*piťńe*	hind
jutko	vahe	*pot(mo)sto*	seest
jutkoška	vaba aeg	*poťavtoms*	lüpsma
karśems	jalga panema	*pŕaka*	pirukas
karśemapeĺ	jalatsid	*puromoms*	kogunema
kandoms	kandma	*putoms emežť*	istutama juurvilju
kaštom	ahi	*sajems*	võtma

kaźems	kinkima	*śkamo(-m)*	(mina) üksi
kaźńe	kingitus	*sevems*	ära sööma
keskav	kott	*siveĺ*	liha
kińiga	raamat	*sinś*	nemad (ise)
koct	kangas	*sońś*	tema ise
kodams	kuduma	*sovams*	sisenema
komputer	arvuti	*śťams*	tõusma
końov	paber, arve	*sta/ms, -mo*	õmblema, -mine
kši	leib	*stuvtoms*	unustama
kunsoloms	kuulama	*šĺams*	pesema
kunška	kesk(koht)	*šĺams-nardams*	koristama
ĺezdams	aitama	*tińś*	teie (ise)
lop/a,-ińe	leht	*tońś*	sina (ise)
lovso	piim	*tašto*	vana, kulunud
maksoms	maksma	*ťerďems*	kaasa kutsuma
maŕams	kuulma, tundma	*udoms*	magama
maštoms	oskama, mõistma	*uštoms*	kütma
mińś	meie (ise)	*vajgeĺ*	hääl
mońś	mina (ise)	*val(n)oms*	kastma
morića	laulja	*valske marto*	hommikul
muśkems	pesu pesema	*važoďems*	töötama
nalkśems	mängima	*večkems*	armastama
nalkške	mänguasi	*veďkev, -g-*	veski
nardams	kuivatama	*vejse*	koos
pańems	ajama	*veťams*	vedama
pańems kši	küpsetama leiba	*veťams pŕa*	käituma
ńevťems	näitama	*źepe*	tasku

Üheksas õppetükk *Vejkseće peĺks*

Grammatika
  Käskiv kõneviis (määrav pöördtüüp)
  Tegusõnade infiniitsed vormid
Vestlus ja lugemine
  Ersalastel külas
SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Käskiv kõneviis (määrav pöördtüüp)

Käskiva kõneviisi tunnused, mis esinevad määravas konjugatsioonis seeriates: sina – mind /meid /teda /neid, teie – mind /meid /teda /neid, eristuvad vaid mõnedes mitmuse vormidest, nagu on näha järgnevast tabelist.

Käskiva kõneviisi vormid (*veťams* ‘vedama, viima, saatma’, *učoms* ‘ootama’, *ťerďems* ‘kutsuma kaasa, kohale’):

Ton	*moń*	*veťamak, učomak, ťeŕdemak*	*iĺamak veťa, učo, ťeŕde*
	mińek	*veťamiź, učomiź, ťeŕdemiź*	*iĺamiź veťa, učo, ťeŕde*
	sonze	*veťik, učik, ťeŕdik*	*iĺik veťa, učo, ťeŕde*
	sinst	*veťiť, učiť, ťeŕdiť*	*iĺiť veťa, učo, ťeŕde*
tiń	*moń*	*veťamiź, učomiź, ťeŕdemiź*	*iĺamiź veťa, učo, ťeŕde*
	mińek	*veťamiź, učomiź, ťeŕdemiź*	*iĺamiź veťa, učo, ťeŕde*
	sonze	*veťink učink ťeŕdink*	*iĺink veťa, učo, ťeŕde*
	sinst	*veťink učink ťeŕdink*	*iĺink veťa, učo, ťeŕde*

Seeriates *sonze, sinst* asenduvad *a-, o-, e-* tüvevokaalid *i*-vokaaliga. Eitavates vormides kasutatakse eituse *iĺ-* muutuvaid vorme, millele järgneb tegusõna muutumatu vorm (tüvi).

Näiteid:

Ćorińem (mu pojake), *veťiť alašaťńeń śimeme.*
Paťaj, učomak, mongak moĺan kinov.
Iĺamak ťeŕde – a moĺan, škam araś.
Iĺink stuvto sajems końovťńeń.

Tegusõnade infiniitsed vormid

Ersa keeles on pöördsõna infiniitseteks vormideks infinitiiv (vt. õppetükk 5), omadussõnalaadne kesksõna ehk partitsiip ja määrsõnalaadne vorm ehk gerundiiv. Üldjuhul kasutatakse ersa keeles *ća-* ja *ź-* tunnustega kesksõna oleviku ja mineviku vorme, mis vastavad eesti keeles *v-* ja *tud-/nud-* kesksõnadele, näiteks:

morića/lovnića/tonavtńića ejkakš 'laulev/lugev/õppiv laps';
ťejeź ťev 'tehtud töö', *praź lopa* 'kukkunud leht'.

(Kesksõna oleviku ja mineviku tunnuste hulka kuuluvad ka vähem kasutatavad *-i(j), -ks; -ń, -vt, -vť* tunnused, näiteks: *mori narmoń* 'laulev lind', *večkeviks lomań* 'armastatud, kena inimene', *išak sajeń oďirva* 'eile võetud noorik (rahvalaulust)', *avań joravt kši* 'ema valmistatud leib', *apak śeźńevť* 'rebimata, katki tegemata').

Kesksõna *ća-* tunnus lisandub tegusõna oleviku ainsuse 3. pöörde vormile, näiteks:

mora-ms, lovno-ms, tonavtńe-ms:
mori-ća, lovni-ća, tonavtńi-ća.

(Märkigem, et tuletusliide *-ća*, mis vastab eesti keeles *ja-* liitele, esineb ka tegijanimedes: *morića* 'laulja', *kunsolića* 'kuulaja', *śormadića* 'kirjutaja').

Kesksõna *ź-* tunnus lisandub tegusõna tüvele, eitavas vormis kasutatakse eitust *apak*, millele järgneb tegusõna tüvi, näiteks:

purna-ms, śormado-ms, ťeje-ms:
purna-ź, śormado-ź, ťeje-ź;
eitav*: apak purna, apak śormado, apak ťeje.*

Kesksõnadega liituvad a) määrava ja omastava deklinatsiooni tunnused, b) tegusõna *uĺems-* pöördelõpud:

a) *sića-ś, -ťńe; -m, -nok, -st* 'saabuv'; *sajeź-e-ś, -ťńe; sajeź-e-m, -ńek, -st* 'võetud';
b) *miń sićatano, avoĺ tujićatano* 'me oleme saabujad, mitte lahkujad'; *ton kučoźat ťevs, avoĺ išťak* 'oled saadetud asja pärast, mitte niisama'.

Gerundiivil on ersa keeles *msto-/mste-* ja *ź-* lõpud, mis vastavad *des*-vormile eesti keeles. Lauses täidavad need vormid erinevaid funktsioone, vt.:

a) *Viŕev moĺemste miń morińek.* ‘Metsa minnes me laulsime.’ (*msto-/mste-* gerundiivi vorm tähistab teise tegevusega samaaegselt toimuvat tegevust).
b) *Moĺińek viŕev moraź.* ‘Läksime metsa lauldes.’ (*ź-* gerundiiv iseloomustab toimuvat tegevust).

Gerundiivi tunnused, nii *msto- /mste-* kui *ź-*, lisanduvad tegusõna tüvele. Gerundiivi *msto-/mste-* tunnusele võivad lisanduda omastava deklinatsiooni lõpud, nt.:

morams, lovnoms, moĺems:
a) *mora-msto-nzo, lovno-msto-nok, moĺe-mste-nk;*
b) *mora-ź, lovno-ź, moĺe-ź.*

VESTLUS JA LUGEMINE *Kortamo – lovnoma*

Ersalastel külas *Erźaťńeń peĺe*

meĺ(eń) moĺema	igatsus; igavus
Meĺem moĺś	mul hakkas igav; igatsesin
uĺi meĺ, -em	on soov; tahan
koda tońeť maŕavś …?	kuidas sulle tundus …?
ikeĺeń ška	vana aeg
jakavtoms	(panna) koos käima
vana vansińek	vaat (nüüd), me vaatame neid
-ńe, -ka, nt. *ašińe, mazijńe*	‘-ke, -ne’ (vähendusliited)
-j, nt.: *numolkaj, avaj, ťeťaj, paťaj, ĺeĺaj*	pöördumiseks kasutatava vokatiivi tunnus

Tekstid

1. *Pekka tonavťńeś erźań keĺeńť kavto ijeń peŕť. Uĺńeś meĺeze ńejems koda eŕiť erźaťńe eś mastorsost. Kizna son uĺńeś Saran ošso, koso jakaś Uńiverśiťeteń erźań keĺeń kafedrav. Koĺĺegaťńe sajiź Pekkań erźań veĺev. Pekka jovťńi Tiinańeń śeńde, meźe ńejś, kuva jakaś.*

Tiina *Mon maŕiń ton jakiť Saranov. Mejse ardiť?*
Pekka *Taĺĺinnse oziń pojezds, konasonť ardiń Moskovov. Tosto tujiń ĺija pojezdse Saranov. Ardomaś uĺńeś veť, jutaś pek parosto. Udiń čevťe tarkaso, ojmśiń-ťejiń, valske marto śišemste pojezdeś pačkodś Mordovijav. Ardomsto ńejiń valmavanť ťija-tuva veĺińeť. Saranso śeske mujija Uńiverśiťetent, moĺiń erźań keĺeń kafedrav. Kortiń koĺĺegaťńeń marto, mejĺe siń sajimiź jarsamo, sovińek kafeteŕijas.*
Tiina *Koda tońeť maŕavś Saran-ošoś? Tuś meĺezeť?*
Pekka *Ošoń kunškaś mazijďejak mazij, pek vańks, eŕva kuva ćećat.*
Tiina *Lamo erźat vastiť?*
Pekka *Saranga jakamsto mon erźań-mokšoń keĺ eźiń maŕa, śeks tujiń vejke koĺĺegam marto erźań veĺev, Viŕeń Tavlav, kona a pek vasolo Saransto. Tarkaś meĺezem pek tuś – viŕť, pandińeť. Tašto kudińeťńeń jutkova ašťiť od kudot. Veĺesenť uĺi viška muźejeń końďamo etno-kudo. Toso ńejiń koj-meźť veĺe lomańťńeń ikeĺeń škań eŕamostost, uĺi-parostost. Veĺesenť uĺi škola, koso tonavtiť čuvtosto keŕamoń ťeveńť. Keŕićaťńe ťejiť skuĺpturat, eŕva kodat erźań kojeń nalkšketť.*
Tiina *Śńaro čis jakiť veĺev?*

Pekka *Kolmo čis. Jakavtimiź kudosto kudos, eŕva koso jala jarsińek-śimińek, kortińek, lomańťne morasť mońeń erźań morot. Vastiń siŕe lomańť, konaťne jovtńešť umok škań eŕamodost.*
Tiina *Meźde jarside?*
Pekka *Eŕva meźde – ŕestaź siveĺde, kujardo, pangodo. Meĺezem pek tušť panžakajťne čapamo lovso marto.*
Tiina *Mejĺe side Saranov?*
Pekka *Saranov tujemado ikeĺe sovińek kalmolangs, viŕs, aštińek ĺej čiŕese, mejĺe ardińek a vasolo veletńeva. Saranso aštеź jakiń Stepan Erźań muźejev, soviń istoŕijań-etnografijań muźejs, ve čokšńeste uĺńiń erźań-mokšoń ťeatraso. Škaś jutaś pek kuroksto.*
Tiina *Meĺeť eź moĺe?*
Pekka *Eź, uĺńeś meĺem śedejak lamo ńejems. Si ijeste tago moĺan erźań jonksov, uĺi meĺem pačkodems Rav čiŕese eŕićaťńeń peĺev.*
Tiina *Ťejiť fototkak?*
Pekka *Śnarija, vana vansińek.*

Harjutus. Märkige, kas alljärgnevad väited teksti kohta on õiged või valed (*vide /a vide*).

– Moskovsto Saranov ardś Pekka čiť.
– Pekka pačkodś Saranov cokšńe.
– Pekka jakaś vanomo Saranoń mazij tarkaťńeń avoĺ škamonzo.
– Saranso Pekka kortaś lamo lomań marto erźaks.
– Viŕeń Tavlaś ašťi viŕeń-pandoń tarkaso.
– Pekkań jakavtiź kudosto-kudos, son kunsoloś morot, jovťńemat.
– Pekka veĺese jarsaś anśak kaldo.
– Veĺeste Pekka śeske tuś kudov.
– Pekkań Saranso araśeĺ škazo moĺems ťeatrav.
– Saranso Pekkań moĺś meĺeze.
– Pekka eź ťeje vejkejak foto – meĺeze araśeĺ.

Harjutus. Täiendage järgmisi lauseid (tõlkige sulgudes antud fraasid või lisage omapoolne variant).

Pekka tonavtńiźe erźań keĺenť, śeks … (ta tahtis ersalastega kohtuda).
Śeske koda Pekka saś Saranov, … (ta kohtus kolleegidega Mordva Ülikoolist).
Veĺeń eŕićaťne kortiť erźań keĺse, śeks … (Pekka läks Saranist maale).
Pekka kortaś siŕe lomańťńeń marto – … (nad jutustasid enda elust vanal ajal).
Pekkań meĺezenze tuś veĺese aštemaś – … (ta rääkis seal ainult ersa keelt).
Saranso Pekkań uĺńeś škazo – …(ta käis muuseumides, ka teatris).
Erźań mastorsto Pekka uskś śnarija fotot, … (ta näitas fotosid Tiinale).

SÕNAVARA *Valks*

Ardoms	sõitma	*numolo*	jänes
ardťńems	sõitma (korduv)	*odiŕva*	noorik
avaŕdems	nutma	*oš*	linn
ćeća	lill	*ozams*	istuma
čiŕe, šiŕe	äär, ümbrus	*pačkodems*	kohale jõudma
čapamo lovso	hapupiim	*pango*	seen
čudems	voolama	*panžakaj*	lahtine pirukas
čuvto	puu	*paŕak*	ehk, loodetavasti
čuvtoń kudo	puumaja	*peŕť*	jooksul
čijems	jooksma	*piźeme*	vihm
eŕva koso	igal pool	*piźems*	vihma sadama
eŕva meźe	kõik, iga asi	*pojezd*	rong

ikeĺe, -ń	ees, eelnev	*purnams*	koguma, hakkama
inže	külaline	*prams*	kukkuma
jakavtoms	panna käima	*purnavoms*	kogunema
jorams	valmistama (ette)	*ŕiznems*	muretsema
jovtńems	jutustama	*salams*	salaja võtma
jutams	mööduma	*śejeĺ*	siil
jutkoška	vaba-, vaheaeg	*sńarija*	üsna palju
kafedra	õppetool	*sovams*	sisenema
kalmolango	kalmistu	*sokor*	pime (inimene)
kandoms	kandma	*suĺika*	klaas
keńardoms	rõõmustama	*tago-sńardo*	kunagi
keŕams	lõikama	*tapams*	katki lööma
ki langso	teel, reisil	*tašto*	vana
koj-meźe	midagi	*ťeŕďems*	kutsuma (kaasa, külla)
krandaz	vanker	*topo*	kohupiim
kujar	kurk	*uli-paro*	varandus
kunška	keskne	*umok, -oń*	ammu, -ne
kurok, -sto	kiire, -sti	*uskoms*	tooma, vedama
maŕams	kuulma	*učoms*	ootama
maŕavoms	kostma, tunduma	*vańks*	puhas
meĺe(-m) moĺś	tüdinesin, igatsen	*vastoms*	kohtama
meĺmoĺema	tüdimus, igatsus	*varčams*	proovima, vaatama
nalkške	mänguasi	*veťams*	vedama, saatma

Kümnes õppetükk *Kemeńće peĺks*

Grammatika
Tingiv kõneviis
Vestlus ja lugemine
Saranis
SÕNAVARA

GRAMMATIKA

Tingiv kõneviis

Ersa keeles on tingiv kõneviis (konditsionaal) vaid üks moodus, mille abil väljendatakse kõneleja hinnangut tegevuse reaalsusele. Teisteks moodusteks on konjunktiiv, konditsionaal-konjunktiiv, optatiiv ja desideratiiv. Antud õppevahendis tutvustatakse kaht kõneviisi – konditsionaali ja konjunktiivi.

Konditsionaalivormid väljendavad sellist tegevust (seisundit), mis on tingimuseks kavandatava tegevuse suhtes. Nad esinevad kõrvallausetes – põhilausetes kasutatakse seejuures oleviku pöördevorme. Eesti keeles algab kõrvallause sellises liitlauses sidesõnaga ‘kui’ ja nii kõrval- kui põhilauses esinevad tegusõnade oleviku pöördevormid, näiteks:

Uĺińďeŕaj škam, moĺan veĺev. ‘Kui mul on aega, lähen maale’.

Konditsionaali (määramata pöördtüübi) vormid:

mineviku 1. pöörde vorm + *-ďeŕ-* + oleviku pöördelõpp

Mon	*jarsiń-ďeŕan*	*śimiń-ďeŕan*
Ton	*jarsiń-ďeŕat*	*śimiń-ďeŕat*
Son	*jarsiń-ďeŕaj*	*śimiń-ďeŕaj*
Miń	*jarsiń-ďeŕatano*	*śimiń-ďeŕatano*
Tiń	*jarsiń-ďeŕatado*	*śimiń-ďeŕatado*
Siń	*jarsiń-ďeŕajť*	*śimiń-ďeŕajť*

Sufiks *-ďeŕ-* pärineb tegusõnast *ťeŕavtoms* ‘üritama, proovima’, mis moodustas kunagi koos eelseisva tegusõnaga liitvormi.

Konjunktiiv väljendab tegevust (seisundit), mida kõneleja peab ebareaalseks – konjunktiivi vormides väljendub kõneleja soov. Konjunktiivis esineb sufiks *-v(o)ĺ/-v(e)ĺ-*. Eesti keeles on konjunktiivil *ks*-tunnus, nt: *Kortavĺiń martonzo.* ‘Ma räägiksin temaga’.

Konjunktiivi (määramata pöördtüübi) vormid:

tüvi + *-v(o)ĺ/-v(e)ĺ* + mineviku pöördelõpp

Mon	*jarsavĺiń*	*śimevĺiń*
Ton	*jarsavĺiť*	*śimevĺiť*
Son	*jarsavoĺ*	*śimeveĺ*
Miń	*jarsavĺińek*	*śimevĺińek*
Tiń	*jarsavĺide*	*śimevĺide*
Siń	*jarsavoĺť*	*śimeveĺť*

Mineviku pöördelõpud võivad olla seotud tegusõna *uĺems* pööretega, kus *v* konsonandi tekkimine *u* vokaali asemele on intervokaalses positsioonis ootuspärane.

Konditsionaali ja konjunktiivi (määrava pöördtüübi) vormid (nt. *morams morońť*):

	Konditsionaal	Konjunktiiv
Mon	*moriń-ďeŕasa*	*mora-vĺija*
Ton	*moriń-ďeŕasak*	*mora-vĺik*
Son	*moriń-ďeŕasi*	*mora-vĺiźe*
Miń	*moriń-ďeŕasińek*	*mora-vĺińek*
Tiń	*moriń-ďeŕasink*	*mora-vĺink*
Siń	*moriń-ďeŕasiź*	*mora-vĺiź*

Järgnevalt on toodud näiteid konditsionaali ja konjunktiivi kasutamisest nii määramata kui määravas pöördtüübis (seeria: mina /sina /tema /meie /teie /nemad – seda, teda):

Konditsionaal (määramata pöördtüüp):

Moĺińďeŕan Saranov, sovan Śtepan Erźań gaĺeŕejas.
Kui ma lähen Saranisse, külastan Stepan Erza kunstimuuseumi.
Uĺińďeŕajť satoška jarmakon, moĺan ombo mastorov.
Kui mul on piisavalt raha, lähen välismaale.

Konjunktiiv (määramata pöördtüüp):

Moĺevĺiń Saranov, sovavĺiń Śtepan Erźań gaĺeŕejas.
Kui ma läheksin Saranisse, külastaksin Stepan Erza kunstimuuseumi.

Uĺeveĺť satoška jarmakon, moĺevĺiń ombo mastorov.
Kui mul oleks piisavalt raha, läheks ma välismaale.

Konditsionaal ja konjunktiiv (määrav pöördtüüp):

Ńejińďeŕasa, kortan martonzo. Kui ma teda näen, räägin temaga.
Ńejevĺija, kortavĺiń martonzo. Kui ma teda näeks, siis ma räägiks temaga.

Eituses esineb konditsionaali ja konjunktiivi (nii määramata kui määratud pöördtüübi) vormide ees abisõna *a*, kuid konjunktiivis on võimalik ka eituse *avoĺ* kasutamine (sel juhul lisanduvad pöördelõpud eitusele, millele järgneb tegusõna tüvi:

A sajińďeŕat jarsamopeĺ /a sajińďeŕasak jarsamopeĺeńť martot – ašťat vačopeke. Kui sa ei võta sööki kaasa, siis jääd tühja kõhuga.

A sajevĺiť /avoĺiť saje jarsamopeĺ martot – ašťevĺiť vačopeke. Kui sa ei võtaks sööki kaasa, siis jääksid tühja kõhuga.
A sajevĺik /avoĺik saje jarsamopeĺeńť martot – ašťevĺiť vačopeke. Kui sa ei võtaks sööki kaasa, siis jääksid tühja kõhuga.

VESTLUS JA LUGEMINE *Kortamo – lovnoma*

Saranis *Saranso*

inžeń kudo	võõrastemaja
alće /veŕće ošoń peĺks	alumine/ ülemine linnaosa
vaksso, vakss, vakska:	
uĺems vaksso	olema kõrval
moĺems vakss	minema juurde
jutams vakska	minema mööda
kunška (tarka)	kesk-(koht, osa)
maŕavi …	tundub …
ńejavi …	näib …
ono/ onot koso	näe, seal (on)
kizeń peŕť	suvi läbi
Ĺijat-meźť	muud
mekev samsto-+	tagasi tulles (omastav)
-m, -t, -nzo, -nok, -nk, -st	
udoma(-m) si /saś	uni (omastav) tuleb /tuli
śimema(-m) si /saś	janu (omastav) tuleb /tuli
peke(-m) vači /vačś	kõht (omastav) läheb tühjaks /on tühi

Tekstid

- *Hääldamine*:

1. *Istoŕijań-etnografijań muźej*

Saranoń alće ošsońť 1918 ijeste panžoźeĺ istoŕijań, etnografijań, peŕť-peĺkseń muźej. Saranov sićaťńe, eŕićaťńejak paro meĺse jakiť vanomonzo. Mongak ejkakšpingste jakiĺiń tov školań jalgaťńeń marto, sńardo-sńardo škamomgak. Kuvať ašťiń śe tarkańť ikeĺe, koso ńevťeźeĺť ikeĺeń škań kudopotmoś, oršamoťńe-karśemaťńe. Muźejseńť ašťeśť kevste, kšniste, šovońste, suĺikasto, čovaĺasto ťejeź eŕva-meźť. Arheologijań, istoŕijań sodićaťńe śormaďśť koso, sńardo siń ťejeźeĺť. Ejkakštne jala vannoś rakšań-narmuńeń šačoťńeń. Ćorińeťńe jakaśť vanomo kezeŕeń škań naltneń, uźeŕťńeń, oršamoťńeń, konaťńe

eŕavśt vijev ćoraťńeńeń ťuŕemste. Moĺińďeŕan Saranov, tago sovan muźejs. Nejevĺija śeń, meźeś uĺńeś toso ejkakšpingstem, śeńgak, meźeś putoź ods.

Harjutus. Vastake küsimustele

Śńardo panžiź istoŕijań, etnografijań, peŕť-peĺkseń muźejeńť Saranso?
Koso ašťi muźejeś?
Meźť uĺiť muźejseńť ?
Meźeś ťuji śeďe pek meĺs ejkakštneńeń, ćorińeťńeńeń?
Moĺińďeŕat Saranov, sovat muźejs?
Meźť vanovĺiť toso?

Saranso

Aniko saś Saranov stuďenteń konfeŕenćijav. Inžeń kudoso sonze vastiźe Pietro, stuďent Itaĺijasto. Songak saś finneń-ugrań keĺeń konfeŕenćijańťeń. Od lomańťńe tušť jalgo uńiverśiťetev. Pietro uĺńeś Saranso śeďe ikeĺejak, son parosto sodiĺiźe kińť. Inžeń kudoś ašťi alće ošsońť. Siń jutašť muźejeń vakska, pačkoďšť pokš parkoń vakss, mejĺe kuźšť veŕev, oš-kunškańť viďs. Toso siń alamos ašťešť, alov vanoź ńejšť mazijďejak mazij peŕť-peĺks. Keĺej uĺćava siń tušť uńiverśiťeteńť peĺev.

Aniko	*Vant, ta-kodamo muźej.*
Pietro	*Ťe istoŕijań-etnografijań muźejeś.*
Aniko	*Ton uĺńiť toso?*
Pietro	*Uĺńiń, ańsak śeste škam alamoĺ. Paro meĺse sovavĺiń odov. Valske uńiverśiťetev moĺemado ikeĺe sovan, uĺińďeŕaj škam.*
Aniko	*Śeste mongak moĺevĺiń martot.*
Pietro	*Paro, moĺťano veise.*
Aniko	*Maŕavi, Saranoś a pek umokoń oš.*
Pietro	*Viďe, son ušodovś 1641 ijeste sajeź. Śeste ťija jutaś ruzoń mastortneń piŕavks jonoś, Saranoś uĺńeś vanstoma oš. Vana ťese čuďeś Saranka ĺej, son kośkś. Toso uĺńeś keĺej načko tarka. Od škasto ťija noldašť čuďi veď, veťašť vijev fontant-ĺiśmapŕat, tarkańť veĺťiź kevse, grańitse.*
Aniko	*Mon lovniń, Saranoń malava čuďi Insar-ĺej.*
Pietro	*Vant tona peĺev, onot koso, alamodo ńejavi.*
Aniko	*Ťe mazij parkoś, uĺema, umokoń.*
Pietro	*Parkoś botanikań piŕeń końďamo, son umokoń, pek parosto vanstoź. Saranoń eŕićaťńeńeń son večkeviks tarka. Kizeń peŕť lamot siť ťej jutkoškasto. Čokšńe ńejat parkso ańsak od lomańť.*
Aniko	*Paro meĺse sovavĺiń vanomonzo.*
Pietro	*Mekev samsto sovatano, uĺińďeŕaj meĺeť.*
Aniko	*Ono tona peĺe ńejavi Disneylandoń końďamo tarka – vant, pokš-čarij, ĺijat meźť…*
Pietro	*Śe tarkaśkak ńejeń škasto iśťamoks ťejeź. Kuvať ťese ašťeś ańsak staďion. Ńesak, ono toso. Śeďe tašto staďionoś ašťi ošońť veŕće peĺksse, uńiverśiťeteńť vaksso. Miń ńej kuźťano veŕev, grańitse veĺťaź kijavańť, kuva noldaź čuďi veďeś. Pačkoďťano ošońť kunškas.*
Aniko	*Moń meĺs pek tuji ťe tarkaś. Uńiverśiťeteś vasolo ťeste?*
Pietro	*A vasolo. Śiźiť?*
Aniko	*Eźiń. Ašťeťano alamoška ťese, vantano. Malaso ńejavi od ćeŕkovań pŕa.*
Pietro	*Ťe oznoma kudoś śťavtoź mejeĺće škasto. Saranso śeďe ikeĺe uĺneśť pek lamo oznomań tarkat – ćeŕkovat, monastiŕť. Sinst mejĺe kalavtiź, konań-konań ťejiź muźejeks-meźeks. Saranso tago-śńardo eŕašť śupav mikšńićat, ijeń peŕť jutašť najmant-jarmunkat. Ja, miń pačkoďińek keĺej tarkańťeń ošońť kunškaso, koso eŕšišť pokš jarmunkatńe.*
Aniko	*Sodat, mon ramavĺiń ĺiteratura eŕźań keĺse, kodatkak suveńirt.*
Pietro	*Ťeste a vasolo uĺi vejke kińigań lavka, koso śńardo-śńardo eršiť eŕźań-mokšoń keĺse śormadoź kińigat, pařak meźejak ramatano.*

Harjutus. Märkige kas alljärgnevad väited teksti kohta on õiged või valed (*viďe /a viďe*)

a. *Aniko Pietro marto saśt Italijasto.*
b. *Siń turistt, ńej molit ekskurśijav.*
c. *Aniko ulńeś Saranso ikelejak.*
d. *Saranoń malava čudi Saranka-lej.*
e. *Insar-lejeś Saransto vasolo.*
f. *Saranoń kunška tarkaś aśti pando pŕaso.*
g. *Pando pŕasto parosto ńejavi alće ošoś.*
h. *Ošsońt tago-sńardo eŕaśt śupav mikšńićat.*
i. *Saranoń kunškaso eŕśiśt pokš jarmunkat.*
j. *Saranoś pek umokoń oš.*

SÕNAVARA *Valks*

čudems	voolama	*nuŕamo*	kiik
čudi ved	voolav vesi	*odov*	uuesti
dušman	vaenlane	*oš*	linn, linnus
eŕavoms	tarvitsema	*oznoms*	palvetama
eŕśems	olema, toimuma	*parolgadoms*	paranema
eźem	pink	*pačkodems*	kohale jõudma
fontan	purskkaev	*peŕt-pelks*	loodus, ümbrus
išťamo	selline	*peškśe*	täis
jarmunka	laat	*piŕavt jonks*	piirjoon
javoms	jagama, eraldama	*pokš-čarij*	suur ratas
jomavtoms, ju-	kaotama	*potso*	sees
jutkoška	vaba-, vaheaeg	*putoms*	kokku panema
kalavtoms	lammutama	*rakša*	loom
karšo	vastu	*śiźems*	väsima
kaštaz	pärg	*sovams*	sisenema
kelej, -gadoms	lai, laienema	*śupav*	rikas
košKems	kuivama	*sval*	alati
kudopotmo	maja sisemus	*šačo*	kuju
kuźems	ülesse minema	*ta-kodamo*	mingisugune
lemdems	nimetama	*ťuŕems*	sõdima
lijakstomoms	muutuma	*ulća*	tänav
lijanaz	linane riie	*uskoms*	viima, vedama
liśmapŕa	allikas	*ušodoms*	alustama
luv	tava, norm, viis	*vanstoms*	hoidma, valvama
madems	magama minna	*uźeŕe*	kirves
načko tarka	soo, raba	*vak/so,-s, -sto*	kõrval, -e, -lt
mikšńića	müüja, kaupmees	*valma*	aken, vitriin
nal	nool	*veise*	koos
najman	turg	*velťams*	katma
ńevťems	näitama	*vids*	-ni (kuni)
noldams	vabaks laskma		
nuŕams	kiikuma		